

B

E c o n o m i q u e

BEGRÄNSAD EFTERSÄNDNING

Vid definitiv flyttning återsänds
försändelsen med nya adressen på
baksidan (ej adressidan).

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP

Returadresser:

SVERIGE
Hälsinglands museum, Storgatan 31,
S-824 30 HUDIKSVALL.

NORGE

G Sør-Reime, Salvågegata 9,
N-4006 STAVANGER.

DANMARK

P Grau Møller, Egevej 1,
Nr. Lyndelse, DK-5792 ÅRSLEV.

Palautukset:

FINLAND
M Karlsson, Landskapsstyrelsen,
PB 60, SF-22101 MARIEHAMN.

KONTINGENTEN !

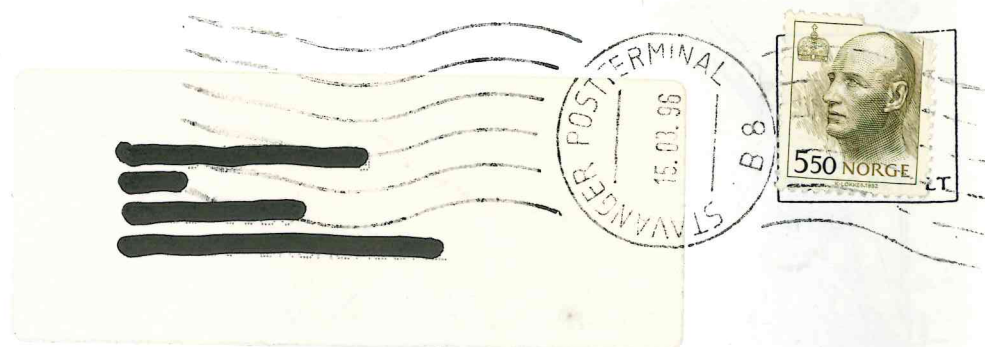
Har ni inte betalat för
1996, gör det !
Det är enklast så.

Belopp finns på sidan 2,
postgironummer nedan:

Danmark,
c/o Per Grau Møller
nr 8 96 50 80
Norge, c/o Geir Sør-Reime
nr 4 51 14 32
Finland,
c/o Liisa Eerikäinen
nr 1099 421
Sverige,
c/o Maria Nyman-Nilsson
nr 77 52 09-0

Samhall Dale, Hudiksvall

Notera och kom ihåg!

NffK

Bevarande av kultur- landskap 12-13 juni

* * *

Lien och slätterängen 18-21 juli

* * *

Årsmöteskonferens Landskapsförvaltning 19-22 september

(Se vidare inne i LOMMEN)

Miljö- og
Energiministeriet
Skov- og
Naturstyrelsen

Kursus: Kulturlandskabet
- dets oprindelse og udvikling
26 -29 august,
Egelund ved Hillerød.
Foredrag, ekskursioner,
feltarbejde.

Susanne Magnusson, tlf 39472056
Vivian Etting, tlf 39472555.

Centrum för Biologisk Mångfald Seminarieserie, våren 1996

13 mars,
Lantbruksuniversitetet,
Uppsala - Bo Wallin SKS
Biologisk mångfald i skog

27 mars, Uppsala universitet,
Zool inst - Yrjö Haila, Åbo
Biodiversity (boreal forest)

24 april,
Lantbruksuniversitetet,
Uppsala - Urban Ekstam SNV
Skötsel av äldre fodermarker

Tel 018-672268 Fax 018-673537
(Jonny de Jong)

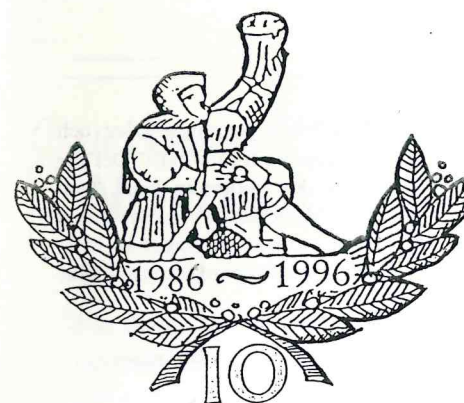
Vetenskapliga rådet för biologisk mångfald.

Uthålligt nyttjande av
jordbrukslandskapet,
Lantbruksuniversitetet, Uppsala
7 mars 1996.
Tel 018-672311, Fax 018-672909
(A-M Dock-Gustavsson)

Trädgårdsturism (Se artikel i LOMMEN)

Seminarier:
12 mars, Balsgård och
Tomarps Gård, Kristianstad
26 mars, Simrishamn
Prel 29/30 maj, Jönköping
Tel och Fax 0480-66610
(Gunilla Öquist)

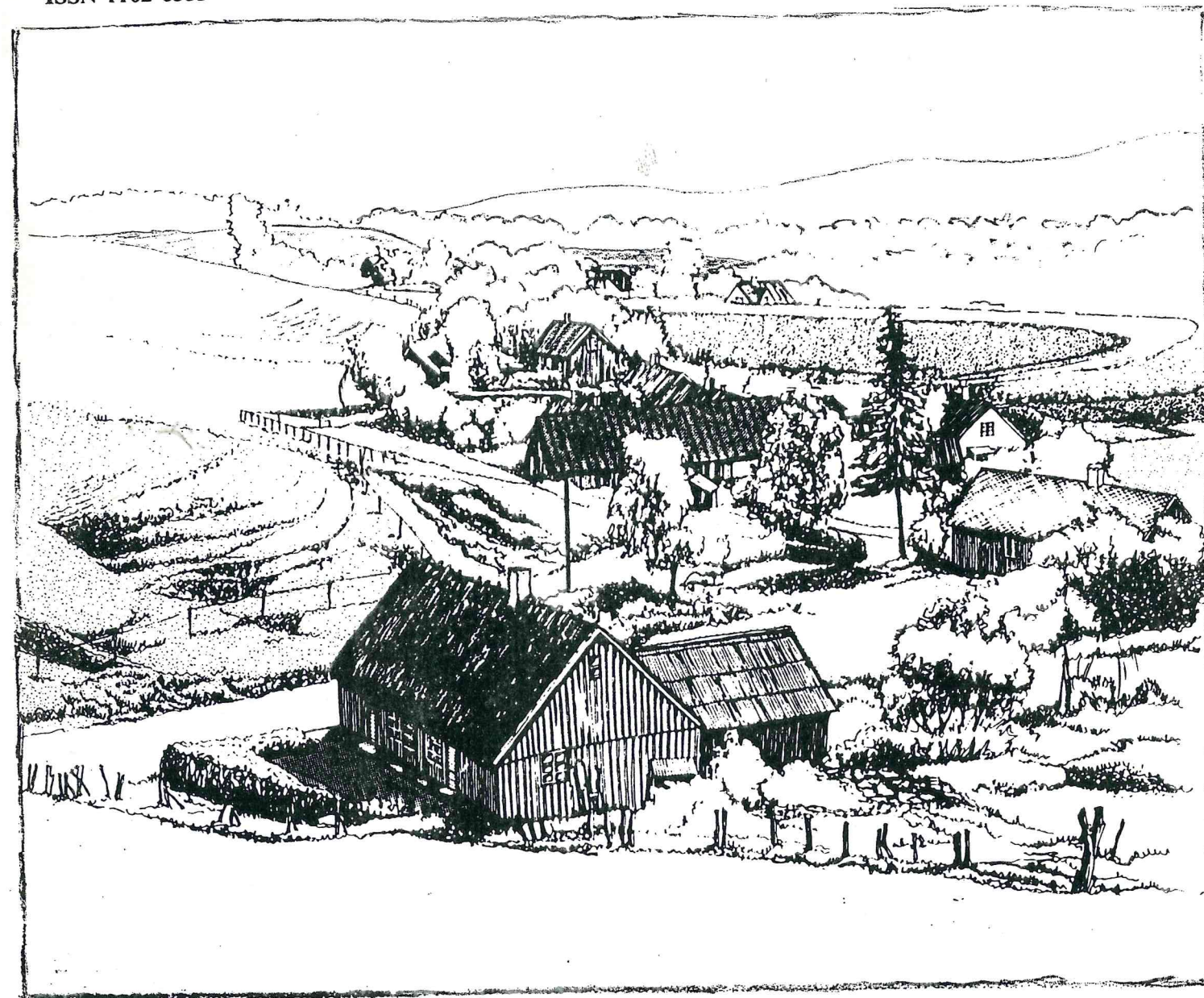

LOMMEN

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP

16 * Mars 1996

ISSN 1102-6553

Innehåll:

* Stöd för fåbodar * Det danske kulturlandskab * EU:s miljöstöd i Finland * Helsing frå Bø *
* Litteratur om kulturlandskap * Miljöprogram för Irlands jordbruk * Trädgårdsturism *
* Lien och slätterängen * Ivaretakelse av kulturlandskap * Marginalbygd i Dalsland *
* Nya namn * Nordiskt seminarium - Bevarande av värdefulla kulturlandskap * Årsmöte 1996 *

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP

Förbundet för DIG!

Ett landskap som präglas av människans verksamheter är ett kulturlandskap. På isländska heter det "*búsetuland-slag*", det slags land där någon har bosatt sig.

Nordiska förbundet för kulturlandskap ökar intresset för kulturlandskapet i Norden, breddar kunskapen om det och värnar värdefulla miljöer - vårt historiska arv; bebyggelse och odlingsminnen och alla djur och blomster, som odlingen bundit till landskapet.

Förbundet lämnar synpunkter på utredningar och lämnar förslag eller gör uttalanden i aktuella frågor m. m. Det arrangerar studieresor, seminarier, kurser och utställningar. Årsmötet hålls på olika ställen i Norden och kombineras med seminarium och exkursioner. Alla kan föra fram idéer och ta initiativ. I fullt medlemskap ingår bl a prenumeration på medlemstidningen LOMMEN och årsskriften NORDISK BYGD.

Medlemskap kostar 150 kronor/100 mark om året. Familjemedlemmar betalar 30 kronor/20 mark. Gör anmälan genom inbetalning på något av förbundets postgirokonton (se sid 28). Kom ihåg namn och adress. Ange dessutom gärna telefonnummer till arbete och bostad samt verksamhet och intressen.

Berätta för vänner och bekanta om vårt arbete.
Värva medlemmar!

LOMMEN, ISSN 1102-6553, är tidning för medlemmar i NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP. Förmedlas via prenumeration. Äldre tidningar säljs som lösnummer: Kr 20:-, Mk 15:-
Adress: c/o Hälsinglands Museum, Storgatan 31, S-82430 HUDIKSVALL.
Telefonnummer: 0650-196 12 eller 0650-978 04.

Bidrag till LOMMEN tas emot med glädje och tacksamhet.

Omslagsbild: Tomelilla, Torparbron. A-M Thagaard (ur årsbok 1982, Skånes hemb.förb.)

STYRELSEN tar emot idéer och svarar på frågor om förbundet. Det går bra att kontakta vem som helst. Den som har ordet "*kontakt*" efter sitt namn har dock som särskild uppgift att hålla det nationella medlemsregistret aktuellt.

ORDFÖRANDE

Lena Bergils, Eskilstuna museer,
S-631 86 ESKILSTUNA
Tel a 016-101368, b 0650-97804.

VICE ORDFÖRANDE

Marita Karlsson, kontakt Åland,
Landskapsstyrelsen, PB 60,
SF-22101 MARIEHAMN.
Tel a 928-25000, b 928-16887.

SEKRETERARE

Gunvor Gustafson,
Hälsinglands museum, Storgatan 31,
S-824 30 HUDIKSVALL.
Tel a 0650-19612, b 0653-77052.

KASSÖR

Per Grau Møller, kontakt, Egevej 1,
Nr. Lyndelse, DK-5792 ÅRSLEV.
Tel a 66 158600, b 65 902240.

Kurt Borella, Tornebjerggårds vej 5,
DK-3400 HILLERØD
Tel a 42 188066, b 48 174181

Liisa Eerikäinen, Museiverket,
PB 187, SF-00171 HELSINGFORS.
Tel a 90-4050200, b 90-791754

Mats G Nettelbladt, Småtindvegen 1B
N-8007 BODØ.
Tel a 755 31573, b 755 27317.

Maria Nyman-Nilsson, kontakt,
Fredriksdals friluftsmuseum
S-254 37 HELSINGBORG
Tel a 042-105981, b 042-95942.

Geir Sør-Reime, kontakt, Salvåge-
gata 9, N-4006 STAVANGER.
Tel a 51 516858, b 51 534802.

Styrelsens kontakt på Island är
Birgitta Spur, Sigurjón Olafsson
Museum, Laugarnestanga 70,
IS-105 REYKJAVIK. Tel 55 32906.

Ur LOMMEN

Norden i EU, jubileum och arrangemang

I år fyller vårt förbund tio år. Vi uppmärksammar detta genom flera arrangemang. Första satsningen är ett nordiskt/europeiskt seminarium med länsmuseum i Kristianstad. Därav också valet av omslagsbild. Så har vi årsmötet, som blir något utöver det vanliga. Arrangörgruppen i Stavanger förverkligar sina drömxekursioner. Priset blir lågt i förhållande till vad som bjuds.

Satsningen på publikationer blir stor. NORDISK BYGD kommer med två nummer: *Bergslagsbygd* och *Parker & trädgårdar i södra Finland*. Det senare synnerligen påkostat. Rapporten: *Äldre tiders odling - trädgårdsväxter, gamla grödor och ogräs*, blir på ett par hundra sidor. Samtliga föredragshållare bidrar. Många illustrationer i färg. LOMMEN, nr 18, ägnas jubileet.

Detta nummer har många tunga texter. Vi anser dem dock betydelsefulla. På olika sätt visar de hur Norden möter EU. För jämförelsens skull också en bild från Irland. Aktuellt för Norden bl a som köttexportör.

Jordbruksverket har gett svar på frågorna om hur EU gynnar fäboddriften. Vi tackar, men nödgas konstatera att en del av vad som är väl menat inte riktigt blivit detta. Medan administrationen mal för att justera brister "dör korna".

Nyligen kom en dom från Mora tingsrätt, som förklarar att fäbodbrukare är skyldiga att hägna in sina betesdjur så att de inte oroar grannar, som anser att djuren stör trivselen. Hanteras domen fel kan den bli dödsstöten för det fäbodbruk som så många, av flera skäl, vill bevara.

Från förbundets sida ser vi för dagen främst två handlingslinjer. För det första måste företrädarna för markägarintresset göra en gemensam deklaration; skogsägarrörelsen, skogsbolagen och skogsvårdsorganisationen måste förklara att skogsbete inte innebär något intrång för skogsbruket, utan istället är ett villkor för en hög biologisk mångfald i skogen. För det andra är det viktigt att skogsvårdslagen och hägnadslagstiftningen förtydligas så att det klart framgår att samhällsintressena, de gemensamma nyttigheterna och bevarandeskalen, i princip skall väga tyngre än privata trivselfrågor.

Nordiska förbundet för kulturlandskap är villigt att vara värd för fäbodriksdagen 1996. Fäbodbrukarna har ännu inte svarat på erbjudandet, men ifall de accepterar kan förbundet tänka sig ett brett möte med alla berörda, myndigheter och andra, i samband med riksdagen.

8-9 november 1995 kom den internationella bekräftelsen på förbundets betydelse. Europarådet erbjöd NFfK att då delta i en hearing om en konvention till skydd för landskap. Beslutet om konventionen togs för två år sedan. En arbetsgrupp har med stöd av specialister och ett sekretariat tagit fram ett förslag. Det var till ett möte om detta, i Strasbourg, som NFfK inbjöds för att ge synpunkter och komma med kompletteringar.

Tanken är att hela landskapet - det industriella och kommunikativa likaväl som det agrara och urbana, de materiella värdena likaväl som de immateriella - skall ha ett grundskydd.

Man ser människans tillgång till det egna landskapet som en mänsklig och demokratisk rättighet. EU anar ett hot, eftersom EU mer värnar äganderätt och exploateringsmöjligheter.

Vi återkommer i LOMMEN och berättar mer. Under tiden kan ordföranden informera. Ordföranden har också varit på Kulturlandskapskonferensen i Oslo. Inriktningen var dels på det historiska landskapet, dels på det moderna - delat på två sessioner. Frustrerande för många. Förtjusningen var i förstone stor över att begreppet "Kulturlandskap" var så etablerat. Denna känsla ersattes av en förundran över hur många definitioner av "Kulturlandskap" som finns. Ofta sågs det som en kuliss eller fond istället för ett tusenårigt dokument, med fasta strukturer och flora och fauna som omistliga värden. Dock fanns flera ljuspunkter.

Ingvild Austad gav t ex strålande exempel på bevarande genom äldre hävd där också kunskap räddas. Åke Carlson uppmärksammade bondens träd som kulturhistoriskadokument. Philip Lyth redovisade en spännande modell för samarbete mellan brukare och myndigheter.

Konferensen var ett viktigt steg mot vidgat förståelse för och samarbete mellan alla som arbetar med kulturlandskap.

JORDBRUKSVERKET

Regler och stöd för fäbodar

Det har ställts många frågor angående regler för fäbodbruk och vilka stöd som kan utgå till de brukare som använder fäbodar i sin drift. I förra numret av LOMMEN erbjöds Jordbruksverket utrymme för klargörande av vad som gäller. Via verkets arealstödsenhet och Roland Sten har följande information lämnats.

Generellt gäller att fäbodverksamhet skall följa samma regler och kan erhålla samma stöd som övrig kreatursdrift. I viss mån gäller dock särbestämmelser. För fäbodar gäller ju att djuren i hög grad är ute om de är friska samt att vistelsen vid fäboden är begränsad till några månader under den bästa årstiden. I det följande har punktats upp vissa regler som gäller för fäbodar.

○ Gödselhantering

Miljöskyddslagen gäller för besättningar mindre än 100 djurenheter men större än 10. Kommunerna övervakar. Något problem med kopplingen mellan mjölkkvot och gödselhanteringen/krav på gödselbrunnar torde inte uppstå i praktiken eftersom fäbodar bara är igång under sommaren. Miljöproblem torde normalt inte uppstå även i de fall djuren står uppstallade under natten.

○ Mjölkkvot

Fäbodar kan erbjudas s k direktförsäljningskvot avseende komjolk. Försäljningen av mjölk och mjölkprodukter skall årligen redovisas till Statens jordbruksverk och vidare skall handlingar finnas tillgängliga som visar bl a de kvantiteter som sålts per månad och register över de djur som används till mjölkproduktion på fäboden. Pristillägg kommer sannolikt att kunna utbetalas på grundval av redovisningen.

○ Mjölkningsrum

Om med mjölkningsrum avses den del av stallet där mjöltkanken finns och där kärnen normalt diskas krävs fullgod hygien. Några katter vill man inte skall finnas där. I lagårn däremot är katten välkommen.

○ Förvaring av mjölk och mjölkprodukter

Utrymmen där mjölk hanteras, förvaras eller kyla skall hållas rena och i gott skick. Utrymmen där djur mjölkas eller där mjölk hanteras, förvaras eller kyla skall vara avskilda från föroreningskällor. God gödselhantering är krav. Livsmedelshantering kräver hygien.

○ Mjölkhämtning

Detta är inte statligt reglerat på annat sätt än att mjölken som livsmedel måste transporteras på ett fullgott sätt. Mejerierna i norra Sverige erhåller stöd för långa transporter i syfte att kunna bibehålla långa mjölklinjer vid hämtningarna.

○ Belysning

Fönster för dagsljus måste normalt finnas på ett stall. Eftersom fäbodarna är i drift endast under sommarhalvåret torde artificiellt ljus normalt inte behövas för att man skall kunna utföra mjölkkningsarbetet och tillsyn skall kunna utövas utan svårigheter.

○ Takhöjd och andra mått på fäbodars fähus

Naturlig möjlighet att röra sig vid förvaring i stall. Värmskydd/ventilation på sommaren viktigt samt tillgång till vatten. Enligt SJV:s föreskrift § 24 krävs, exempelvis för (ung)djur på högst 400 kg, en meters bredd på bålet. Längden skall vara minst 1,5 m vid s k kortbås. Mindre avvikelser får förekomma i befintliga stallar.

○ Blandning av djur i samma fähus

Svin och fjäderfä skall hållas avskilda från utrymmen där kor vistas och mjölkas. I befintliga stallar är det tillräckligt att svinen hålls i boxar så länge hälso- och hygienkraven kan garanteras.

○ Arealer för miljöstöd

För stödet till *öppet landskap* gäller att det kan lämnas för betesmarker där mindre än 25% saknar sammanhållen grässvål och områden som saknar sammanhållen grässvål är jämnt spridda. Man får beräkna 0,8 ha per djurenhet. Varje ha ger 2700 kr i område 1, 2450 kr i område 2a, 2400 kr i område 2b och 2300 kr i område 3. *Kulturvärden i naturbetesmarker* stöds per hektar med mellan 800 - 1600 kr. Speciellt för fäbodbete gäller att en påtaglig andel skall bära grässvål och att marken ingår som betesmark vid fäbodar. Det går att räkna in upp till 4 ha per djurenhet och varje ha ger 1100 kr. Grässvålen skall vara väl avbetad vid säsongens slut.

○ Areal för kompensationsstöd

För att kunna tillgodoräkna sig kompensationsstöd (1640 kr per djurenhet) skall tillräcklig foderareal finnas tillgänglig. För norra Sverige gäller att det

krävs en hektar per djurenhet. Om antalet djur är mycket stort kan 1,4 djurenheter per ha i stället gälla. Foderarealen skall bestå av vallar eller betesmark på annan mark än åkermark, d v s sådana arealer som inte är lämpliga att plöja. Vid fäboddrift kan undantag medges från regeln att betesmarken skall vara inhägnad eller naturligt avgränsad. Observera att det här endast är fråga om betesmark med gräs, skogsareal (med undantag för betad skogsmark inom specialklassen B fäbodbete i programmet miljöstöd för bevarande av biologisk mångfald och kulturvärden i betesmarker) etc kan ej räknas med. Betesmarker som inte betats eller på annat sätt hävdats något av de senaste åren och som är igenvuxen kan ej heller räknas som foderareal. Byggnader, dammar, impediment eller vägar kan inte ingå. Även arealer med spannmål mm kan vara foderareal men då utgår ingen arealersättning. Olika producenter får inte anmäla samma foderareal. Kartkrav med skiftesredovisning. Minsta skiftesstorlek 0,1 ha. Anmälan om foderareal görs på särskild blankett ("arealstödsansökan").

○ System för ersättning till hotade husdjursraser

Om djuret finns med på listan över hotade arter kan 1000 kr per djurenhet utgå.

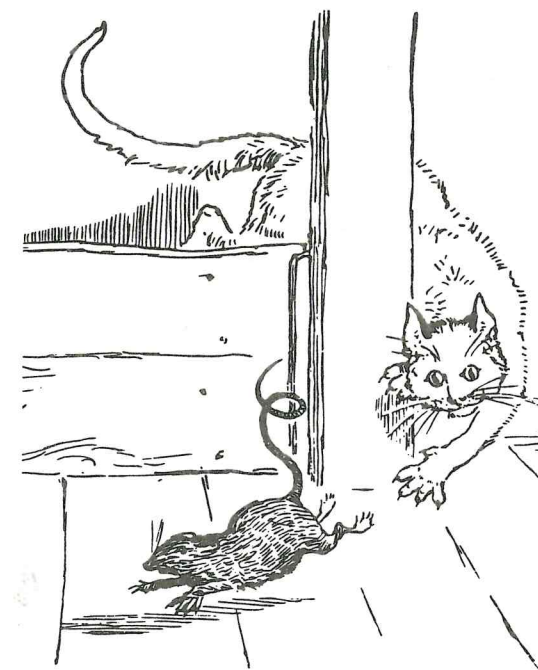
Mjölkhämtning

Det är svårt att vara uppdaterad på vilka stöd som gäller från dag till annan. I Jordbrukstidningen ATL stod t ex den 24 november 1995 att stödet för kompensation av kostnaderna för extra långa transporter, försvann redan vid halvårsskiftet. I landskapen Jämtland och Härjedalen var detta tidigare ett bidrag på 11 öre kilot. Ett förslag om EU-stöd på 3,9 öre kilot behandlas. En analys av transportläget utifrån uppgifterna om EU-stödet visar, räknat från NNP-mejeriet i Östersund, att 115 av 575 mjölkleverantörer i Jämtland och Härjedalen försvinner på grund av olönsamma mjölklinjer. Landskapet Härjedalen, med en stor andel fäbodbruk, blir det första svenska landskapet utan mjölkproduktion!

En fråga som ställs är, till vilken nytta är det att ge Norrland 400 miljoner kilo i mjölkkvot när det gamla transportstödet skrotas.

Hotade husdjursraser

Berättigade till EU-stöd är samtliga svenska hotade raser av nötkreatur, får och getter. Dessa är mjölkraserna Fjällko och Rödkulla samt de av Jordbruksverket benämnda "allmogeraserna" Väneko, Ringamålako och Bohuskulla. Stödberättigade fårraser är Gutefår och Ryafår samt allmogeraserna Skogsfår,

I fäxet, fähuset eller lagårn på fäboden är katten välkommen.

Teckning av Randolph Caldecott, hämtad ur "The house that Jack built", Frederick Warne & Co. London

Dala pälsfår och Roslagsfår. På getsidan är Lantrasget samt allmogeraserna Jämtget och Göingeget stödberättigade raser.

Stödet är 1000 kr per djurenhet (DE). Ett nötkreatur äldre än två år räknas som 1,0 DE. Är det äldre än 6 månader räknas det som 0,6 DE. Ett vuxet får liksom en vuxen get, det vill säga djur i avel, räknas som 0,15 DE. Härstamningskontroll krävs. Belopp mindre än 1000 kr betalas inte ut.

In situ-bevarande premieras inte, vilket innebär att fäbodbrukare med små besättningar av fjällko, dala pälsfår och jämtget hamnar i ett sämre läge än exempelvis en mjölkbonde på västgötslätten, som satsar på att utveckla en stor rödkullabesättningsmjölkproducerande egenskaper.

Vid utgången av första ansökningstiden, 15 november 1995, hade ca 600 ansökningar kommit in. Flera ägare av små besättningar anser att hanteringen av stödet kostar mer än bevarandeesättningen ger och har därför avstått från att söka. Desutom anser en del att EUROP-systemet för klassificering av slaktkroppar, med högre kilopris för större kroppar, kraftigt missgynnar de som levererar lantraser, och till slakt kommer ju de flesta djur oavsett primär produktionsinriktning.

Udviklingstendenser i det danske kulturlandskab

Siden bogen "Kulturlandskab og jordbrug", udkom i 1991 er væsentlige forudsætninger ændret. Bogen præsenterer scenarier for kulturlandskabets udvikling på baggrund af usikkerheden i forhold til GATT-forhandlingerne og øvrige nordiske landes muligheder for at følge Danmark ind i EF eller EU, som det hedder i dag. Samtidig var EF dengang i færd med at reformere den fælles landbrugspolitik (CAP - Common Agricultural Policy).

CAP blev ændret i 1992, GATT-forliget kom på plads i december 1993, og Sverige og Finland er i dag medlemmer af EU.

På trods af sikker viden om GATT-forlig, EU-medlemskab og CAP-reform er der fortsat god grund til at diskutere scenarier og udviklingsretninger. Fremtiden og de næste generationers tarv bør konstant være på dagsordenen. Ikke mindst på grund af de langsigtede og globale konsekvenser af GATT-forliget. Jeg tænker her navnlig på taberne ved øget liberalisering af verdens handel. Taberne i det globale spil om ressourcer: verdens fattige, den globale biodiversitet og det globale miljø.

Det globale perspektiv berøres sidst i artiklen. Først skal vi se, hvordan EU-ordninger og nationale ordninger har påvirket strukturudviklingen i dansk landbrug og anvendelsen af Danmarks jord her i 1990'erne.

Landmanden og udviklingen

Siden 1990 har yderligere 9.600 landmænd opgivet at leve af landbrug - en reduktion på godt 12% i løbet af 5 år. Så i dag er der godt 67.000 landbrugsbedrifter tilbage i Danmark. I samme periode er størrelsen på danske landbrugsbedrifter i gennemsnit øget med 11% fra 36 til 40 hektar. Landmændene konkurrerer hinanden ud af erhvervet. Produktiviteten øges år for år. En dansk landmand i 1990'erne producerer 4 gange så meget, som han gjorde for blot 25 år siden₂. Denne udvikling fortsætter. Mere mælk pr. ko, flere smågrise pr. so etc. Om 10 år vil der kun være 41.000 landbrug tilbage i Danmark, hvoraf 16.000 heltidsbedrifter vil stå for 80-90% af produktionen₃.

Parallelt med landbrugets strukturtilpasning er økonomiske tilskud forøget. I disse år får landbruget,

som tæller under 4% af Danmarks erhvervsindkomster og under 5% af beskæftigelsen, mere støtte end alle andre erhverv tilsammen₄. Der udbetales markedsordninger i gennemsnit 60-70.000 kroner pr. bedrift. Hertil kommer tilskud over CAP's strukturordninger, subsidier og akseptationstuitioner. De danske landmænd, der er tilbage, må i betydeligt omfang indrette produktionen på, hvad der giver de bedste tilskud, eller tilskud overhovedet.

På trods af strukturudviklingens stadige krav er 10-20% af danske landmænd parate til at acceptere et lavere økonomisk udbytte af hensyn til miljøet. En prisværdig indstilling og et godt grundlag for det nødvendige samarbejde om en mere varieret anvendelse af Danmarks jord.

Anvendelsen af Danmarks jord i 90'erne

63% af Danmarks areal anvendes til landbrug. Heraf er ca. 92% under plov. Arealanvendelsen gennem årtusinder har bevirket, at der i Danmark ingen natur er tilbage, men kulturlandskabet bliver mere blå og grønt i disse år, fordi arealanvendelsen af en række årsager gradvis bliver mere varieret.

CAP-reformen har ændret principperne for de tilskud, landbruget får. Hvor landmanden tidligere fik produktionsrelaterede tilskud, får han nu faste arealtilskud. Samtidig falder priserne på korn, raps, ærter m.v. Den enkelte landmand skal blot for at bevare sit indtæktgrundlag både øge produktiviteten, se på, hvilke tilskud han kan få, og i højere grad overveje at spare i input. Alt andet lige kan han i dag ofte med økonomisk fordel gødske og sprøjte mindre. Derved kan CAP-reformen føre mod et mere miljøvenligt lavinput landbrug. Denne gradvise ekstensivering fremmes samtidig gennem de krav, der i kraft af nationale natur- og miljøreguleringer pålægges landmanden.

Med CAP-reformen indførtes også tilskud til brak, som skulle regulere produktionen af visse landbrugsprodukter, fordi der op gennem 1980'erne var tale om overskudsproduktion. Dette har her i 1990'erne ført til, at godt 200.000 hektar eller 7-8% af landbrugsarealet årligt har været braklagt. Brak har, selv om det ikke var formålet, også bidraget til et fald i udvaskningen af næringssalte til vandmiljøet og i pesticidforbruget, ligesom man mange steder i landet har kunnet se brakmarker med et i forhold til monokulturer alsidigt plante- og dyreliv. I 1994 var der med tilskud udtaget 269.000 hektar til brak og non-food produktion. Heraf var ca. 45% brak i rotation - det vil sige et-årige aftaler - men resten var uden for rotation i form af 5-årige aftaler.

Der er en klar tendens til øget interesse for de 5-årige aftaler. 46.000 hektar blev med braktilskud anvendt til produktion af non-food - helt overvejende

raps, men også pilekulturer. Arealet med non-food-afgrøder vil sandsynligvis øges de kommende år på grund af interessen for biobrændsler i relation til de globale krav om reduceret CO₂-emission. Med nye regler om tilskud til en egentlig miljøbrak kan de positive effekter for natur og miljø af brak formentlig også øges. Her midt i 1990'erne er der imidlertid ikke længere tale om overskudsproduktion, hvorfor markedsbrakken gradvis må forventes aftrappet for i et vist omfang at blive erstattet af mere målrettede strukturordninger, der også er billigere for EU, idet strukturordninger kræver direkte, national medfinansiering.

Med CAP-reformens strukturordninger indførtes bedre muligheder for målrettet at integrere hensnene til natur og miljø i landbrugsproduktionen. De første muligheder fra EF i denne retning kom i anden halvdel af 1980'erne. Men i Danmark blev mulighederne først anvendt fra 1989-90, hvor vi indførte tilskud til naturvenlig drift i miljøfølsomme områder (M F Områder, som i den internationale terminologi benævnes ESA: Environmentally Sensitive Areas). Der blev udpeget 126.000 hektar MFO, hvor landmanden kunne få tilskud til ekstra indsats for natur og miljø. Ca. 30.000 hektar har siden fået tilskud under MFO-ordningen, som navnlig styrkede bevarelsen af kulturskabte naturtyper som ferske enge og strandenge.

CAP-reformen øgede med ledsageforanstaltningerne det økonomisk grundlag for en målrettet integrationsproces. Danmark har i dag en række tilskudsordninger, som den enkelte landmand kan søge, hvis han vil påtage sig naturforvalterens rolle. Der er udpeget 350.000 hektar - 13% af landbrugsarealet - som særligt følsomme landbrugsområder, og der er budgetmæssig grundlag for tilskud til 25-30% af disse "SFL"-områder. Landmændene kan fx få tilskud til at nedsætte kvælstofforbruget, etablere sprøjtefri bræmmer, udtage pløjegjorde i 20 år, opretholde ekstensiv græsningsdrift og omlægge til økologisk jordbrug. Der er også tilskud til plantering og pleje af skov.

Ordningernes succes har i forhold til budgettets potentiale indtil videre været begrænset. De danske landmænd har navnlig vist interesse for opretholdelse af ekstensiv græsningsdrift (den "gamle" MFO-ordning) og for økologiordningen, som iøvrigt er en videreførelse af en national tilskudsordning fra 1987. Interessen for økologisk jordbrug er stærkt stigende i Danmark, og der er for tiden 12-14.000 hektar under omlægning. Det antages, at 7-8% af landbrugsarealet drives økologisk i år 2000 mod i dag ca. 1%. Landmændene har under SFL-ordningerne, excl. økologiordningen, fremtil efteråret 1995 fået tilskud til natur- og miljøvenlig drift af ca. 43.000 hektar.

Situationen lige nu er altså den, at der i Danmark med brak og ledsageforanstaltninger er økonomisk grundlag for at ændre driften af 250-300.000 hektar svarende til 10-11% af landbrugets areal.

Parallelt med CAP's tilskud er der nationale ordninger, som landmanden kan bruge til at medfinansiere planlægning af læhegn og vildtremiser, etablering af vandhuller og opretholdelse af ekstensiv græsning. Der plantes her i 90'erne fx 6-800 km flerrækkede læhegn årligt. Samtidig er der med en national finansiering på ca. 630 millioner kroner i 1989-1994 til naturgenopretning og statslig skovvrejsning givet næsten 10.000 hektar landbrugsjord tilbage til søer, vådområder, enge, overdrev og skove.

Alt i alt er der i Danmark en udvikling i gang, der på bekostning af landbrugsarealet giver skov og natur mere plads. En indsats som også kommer det betrængte vandmiljø til gavn, og som giver befolkningen et større udbud af rekreative muligheder. Det er på baggrund af tendenserne her i 90'erne muligt, at yderligere 400.000 hektar landbrugsjord svarende til 15% af det nuværende landbrugsareal i løbet af de næste 30 år bliver til søer, vådområder, enge, overdrev og skove.

Nødvendigt med langsigtede og globale perspektiver

Da CAP blev reformeret 1992 vejede tilpasninger til GATT/WTO tungt ("WTO" står for World Trade Organization og afløser GATT). Men allerede her 3 år efter reformen er de fleste enige om, at CAP ikke er bæredygtig - ikke mindst på grund af ønskerne om optagelse af en række østeuropæiske lande i EU.

CAP står i dag i en uafklaret splittelse mellem på den ene side tilpasninger til verdensmarkedets vilkår og kravene fra GATT/WTO, mens man på den anden side har indført strukturordninger, som i EU yderligere kan integrere hensynene til natur og miljø i landbrugets produktion, ligesom der på EU-budgettet er afsat betydelige strukturmidler til social- og fordelingspolitiske formål. Strukturordningerne ser ud til at få stigende vægt i budgettet de kommende år - et signal om renationalisering af landbrugspolitikken?

Denne splittelse afspejler forskellige retninger for udvikling. En består i at overlade landbrugsudviklingen til kræfterne på et frit verdensmarked for landbrugsprodukter. En anden i at satse på en mere økologisk og mere lokal baseret udvikling.

Der er derfor fortsat behov for scenarier, så diskussionen om, hvad vi vil med landbruget, og hvilken pris vi vil betale for varen, bliver en demokratisk proces. GATT giver nok billigere fødevarer, men kan en for lav pris ikke på langt sigt vise sig at blive en høj pris, når vi sætter tingene i globalt perspektiv?

Et særligt ansvar

De seneste årtiers beskyttelsesindsats, naturforvaltningen og de positive effekter af CAP-reformen her i 90'erne må vurderes at have stoppet 200 års tilbagegang for det danske naturareal.

Der er endda tale om en beskeden fremgang ganske vist og et godt stykke vej, før arealanvendelsen i Danmark lever op til brede folkelige ønsker til landbruget om på samme tid at tilvejebringe rent drikkevand, øget biodiversitet, sunde fødevarer og rekreative værdier. Men vi er på sporet - ikke mindst fordi mange landmænd som nævnt indledningsvis påtager sig rollen som naturforvalter. Der er grund til optimisme i Danmark og vel også i de øvrige nordiske lande.

I sammenligning med de konsekvenser GATT-forliget fra 1993 har på globalt niveau, er der grund til i Danmark - og i de øvrige lande i Norden - at forcere en udvikling, der kan tjene som alternativ og godt eksempel for andre lande og regioner.

Lad mig slutte polemisk med citat fra Brundtlandrapporten: "Mange af nutidens anstrengelser for at bevare og beskytte menneskets fremskridt, tilfredsstillende menneskets behov og realisere menneskets ambitioner er ganske enkelt ikke bæredygtige, hverken i de rige eller i de fattige lande. De trækker for meget og for hurtigt på miljøets allerede overtrukne ressourcekonti. De udviser muligvis overskud på vores generations statusside, men vore børn vil komme til at arve tabene".

Referencer

- 1 Nordisk Ministerråd, 1991. *Kulturlandskap og Jordbrug - Virkemidler rettet mod kulturlandskapet i Norden.* - Nordisk Embedssmandskomite for Jord- og Skovbrugs-spørgsmål (NEJS) og Naturverngruppen.
- 2 Henning Otte Hansen, 1993. *Landbrugets placering i samfundet.* Jordbrugsforlaget.
- 3 Poul Erik Stryg, 1994. *Landbrugets strukturudvikling i Den internationale udvikling og dansk landbrug.* Rapport nr. 78 fra Statens Jordbrugsøkonomisk Institut. Red. Jørgen Dejgård.
- 4 Nils Groes. *Bønder for Vorherre.* Politiken. 2. o.
- 5 Torben Bager og Villy Søgård, 1994. *Landmanden og miljøet.* Sydjysk Universitetsforlag.
- 6 Det Økologiske Jordbrugsråd, 1995. *Aktionsplan for fremme af den økologiske fødevarerproduktion i Danmark.* Landbrugs- og Fiskeriministeriet.
- 7 Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1995. *NATURFORVALTNING - beretning fra Naturforvaltningsudvalget.*
- 8 Brundtlandkommissionen, 1987. *Vores fælles fremtid - rapport om miljø og udvikling.* FN-Forbundet og Mellemfolkeligt Samvirke.

ANTTI KARVONEN

EU:s miljöstödet i Finland

EU-medlemsskapet har avsevärt förbättrat möjligheterna för vård av kulturlandskapet i Finland. Stödsystemet är dock ännu under arbete och strukturomvandlingen inom jordbruket de närmaste åren kan vara mycket avgörande.

Utgångsläget

Före år 1995 fanns det inga egentliga kvalitativa miljöstödet inom jordbruket, däremot fanns ett omfattande utkomststöd för jordbrukare. Utkomststödet bromsade upp strukturomvandlingen inom jordbruket och detta gynnade i viss mån bevarandet av landsbygds kulturlandskap.

Den nya situationen

Idag har vi en helt ny situation. I stort sett alla jordbruk får EU:s miljöbasstödet. För utvecklingen av landsbygds miljön finns dessutom medel från EU:s strukturfonder. Miljövården har plötsligt blivit en betydande delfaktor inom jordbruket.

Jordbrukets lönsamhet är relativt tryggad under en några år lång övergångsperiod, efter vilken en radikal strukturomvandling förväntas.

Svårigheter

Införandet av de olika miljöstöden har inte varit problemfritt. Miljö- och landskapsvård är nya frågor som det inte finns tillräckligt med information eller handledande litteratur om. I Finland har vi inte utvecklat ett system med klassificering och poängsättning som t ex Sverige använder sig av. Forskning, information och planeringshjälp är ännu bristfälliga. Stödsystemet är ofullbordat.

Bild Tom Simons m fl, för regionplansförbunden i Nyland

Ett problem är att stödet riktar sig till enskilda gårdshushåll. Detta försvårar koordineringen av vården av mera omfattande landskapsenheter. För att i någon mån kringgå problemet prioriteras projekt där flera gårdshushåll ingår, men utformningen av detta kommer att ta tid.

Stödet fördelas av landsbygdsnäringsdistrikten, som är underordnade Jord- och skogsbruksministeriet. Stödavtalen är avtal mellan jordbrukare och myndighet och de är delvis konfidentiella. I dem ingår inte heller sådana offentliga hörande- och påverkningsförfaranden som finns att tillgå inom t ex planering och vägbygge - trots att det här handlar om omformning av den gemensamma miljön.

Även de många restriktionerna inom systemet skapar problem. Stödet berör inte skogsbestånd och inte heller parkliknande områden. Villkoren för stödet är besvärliga då exempelvis en arrendebrukare inte kan göra långfristiga vårdavtal eftersom arrendeavtalen i Finland görs för maximalt 15 år, ofta dock för endast ett år åt gången.

Det är ännu svårt att uppskatta om miljöstödet är tillräckligt och "konkurrensdugligt". Bevarandet av åker i odling stöds t ex med ett litet men långfristigt understöd - men samtidigt utbetalas ett anmärkningsvärt högt engångsstöd för skogsplantering på åkermark.

Positivt

Att miljö- och landskapsvården har blivit en del av vardagsrutinen för alla lantbruk är i och för sig en rätt betydande positiv vändpunkt. Lantbrukets informationsorganisationer har mycket aktivt gått in för att stödja jordbruken då dessa utarbetar sina egna vårdprogram.

För att kunna styra vården av större landskapshelheter är en hel mängd försöksprojekt på gång. Planering av vården och generalplanering stöds speciellt inom värdefulla landskapsområden av riksintresse.

Utvecklingslinjer

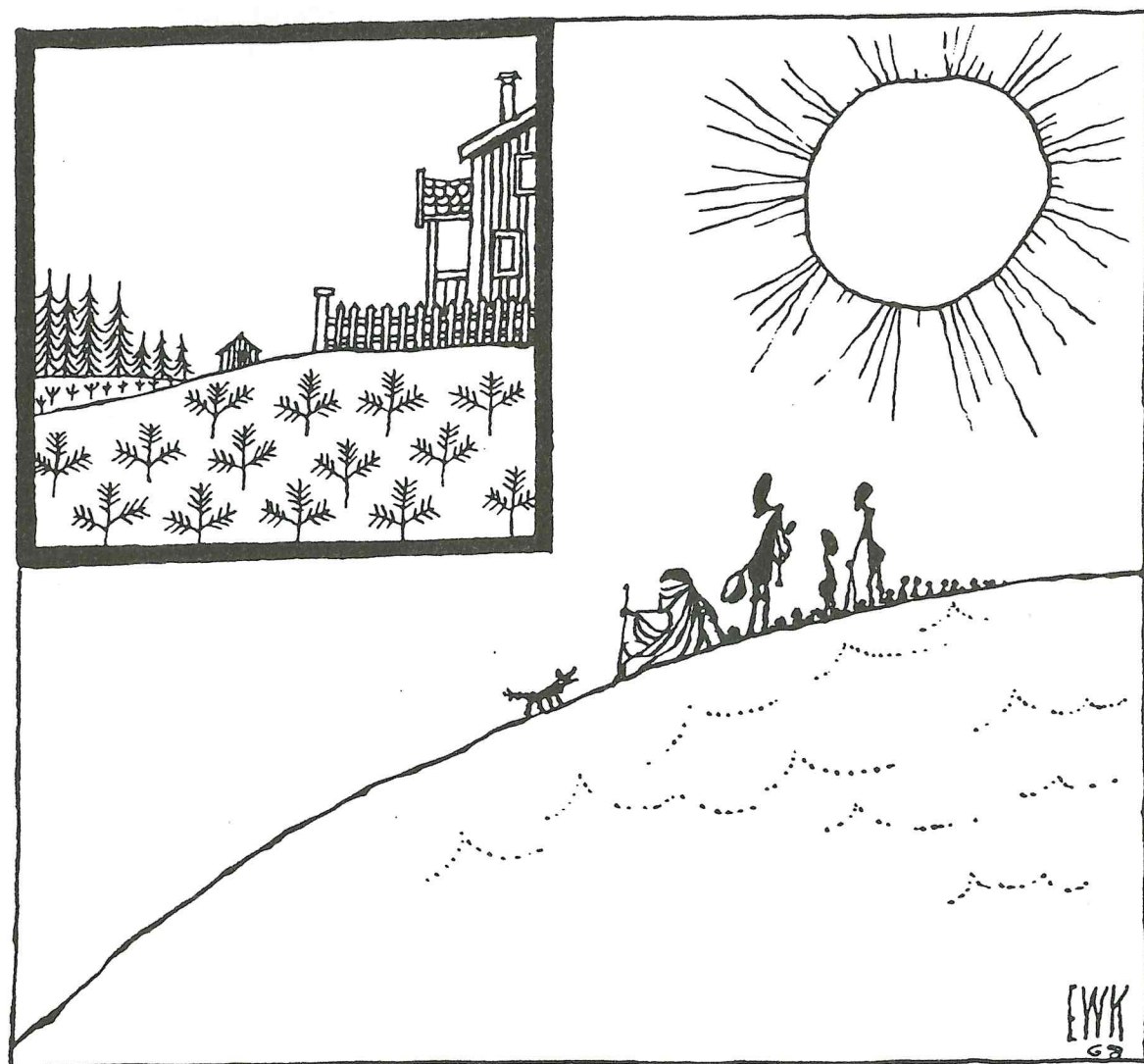
I Finland är EU:s miljöbasstöd horisontellt riktat, d v s alla lantbruk kan få stöd på samma grunder, oberoende var de är belägna. Detta är såtillvida motiverat, att alla åtgärder som minskar belastningen av omgivningen är nyttiga, oberoende av var de förekommer (trots att man för deras del också kunde framlägga en regional precisering).

När det gäller vården av landskapet borde dock stödet riktas vertikalt, d v s olika områden borde rangordnas. Man borde exempelvis kunna rikta mera resurser för stöd av värdefulla landskapsområden av riksintresse. Idag kan detta inte göras, trots att läget i någon mån tas i beaktande då miljöstödet fördelas.

Det horisontella och det vertikala stödet inom lantbruket borde alltså balanseras. Kriterierna för utdelningen av stödet samt accentueringarna borde också fås inom ramen för en öppen demokratisk diskussion. Meningen med stödet är ju att skapa miljö- och landskapsvärden för hela samhället. I Finland har vi ännu inte haft någon riktig diskussion om dessa temata.

Medan två tredjedelar av världen hungrar, får bönder i Norden bidrag för att plantera igen åkermark med skog.

Redan 1968 gjorde artisten Ewert Karlsson denna teckning för den svenska bonderörelsen.

Miljöprogram för Irlands Jordbruk

Som en jämförelse med situationen i Norden lämnas här några uppgifter om det Irländska miljöprogrammet. En del likheter med Finlands tillämpning kan skönjas.

Artikeln bygger på den snabbinformation om internationella jordbruksfrågor som LRF:s näringspolitiska sektor producerar under namnet Internationella Perspektiv (fax 08-787 54 37).

Ambitiös utformning

På grund av Irlands låga inkomstnivå delfinansierar EU 75% av miljöstödet. Till vissa delar kan det ses som ett förtäckt inkomststöd. Utformningen är dock ambitiös.

Rambudgeten är på 2,6 miljarder kronor. Stödet omfattar drygt 43 000 jordbruksfastigheter med en miljon ha åker eller cirka 18% av all Irlands åker. Det är öppet för alla brukare med mer än tre ha åker. Hela gården berörs och brukaren ska för basbidraget uppfylla följande kriterier:

- Upprätta plan för avfalls-, gödslings- och kalkningshantering.
- Upprätta plan för vård av gräsmarker för att undvika erosion, överbetning och att våtmarksområden trampas sönder och eroderas.
- Skydda vattendrag och källor.
- Bevara biotoper som kantzoner, skogsmarker och våtmarker.
- Underhålla och reparera hägn som staket, stenmurar och häckar.

- Upprätta och bevara sprutfria - och gödslingsfria - kantzoner.
- Skydda fornlämningar och historiskt intressanta platser.
- Bevara och förbättra gårdens utseende genom att ta bort skrot och sopor som stör anblicken. Brukaren ska också hålla byggnader i gott skick.
- Inte bränna halm på fält.
- Föra journal över antalet djur, gödslingsnivåer, bekämpningsmedelsanvändning mm.

Obligatorisk utbildning

Programmet innebär att lantbrukarna måste delta i en grundutbildning som rör jordbruket och miljön. Kursen omfattar 20 timmar och ersätts med drygt 1000 kronor.

Ersättningsnivån är 1160 kronor/ha åker och är upp till maximalt 40 ha. Programmet gäller i fem år. Eftersom allemansrätt saknas på Irland erhåller brukare som ger allmänheten tillträde till sina marker ett stöd som är 20% högre.

Utöver basprogrammet finns ersättning till andra åtgärder, t ex för bevarande av hotade djurarter (920 kronor/djurenhet), stöd för att minska djurtätheten (1940 kronor/djurenhet), 20-årig omställning (5540 kronor/ha för max 2,5 ha), övergång till ekologisk odling (1400 kronor i två år, därefter 920 kronor/ha) och stöd till hotade biotoper (280 kronor/ha).

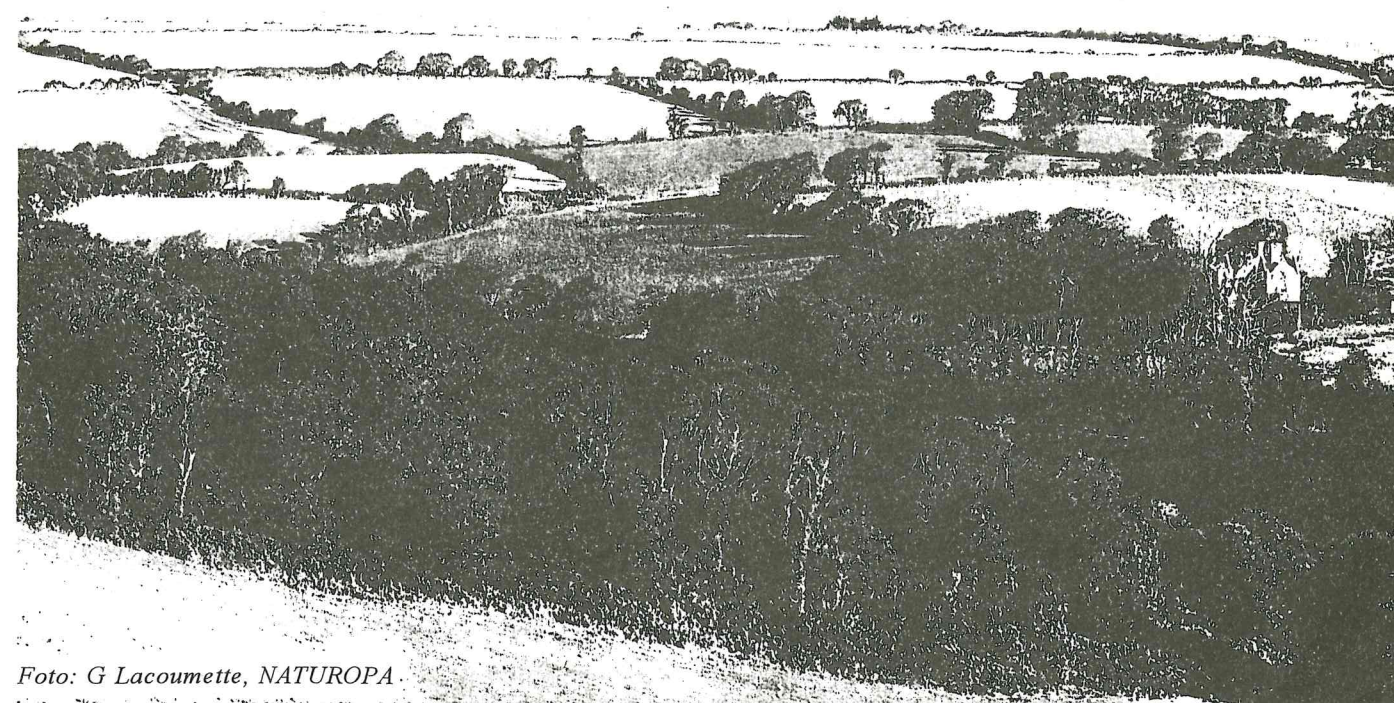

Foto: G Lacoumette, NATUROPA

Alla behöver en allmänbildning i liehantering. Det gäller illustratörer som Måns Hjernqvist, som ritat den fullständigt bakvända slåtterkarlen på omslaget till regeringens proposition Strategi för biologisk mångfald, det gäller beställaren, regeringen 1993, och alla de som studerat propositionen utan att reagera. Förresten gäller det alla andra också.

Välkomna till

Lien och slåtterängen!

Nordens mest traditionsbundna och uppskattade kurs i lievård och ängsskötsel.

Reservera 18-21 juli 1996.

Praktiska övningar bland annat i slipning, lieslätter och lövtäkt. Slätterövningarna äger rum på några av Västergötlands vackraste och biologiskt rikaste ängar, bland annat Gantarås i Töllesjö och Västergården i Ödenäs. Läs om dem i boken Ängar av Aronsson, Ekstam och Forshed, LT 1988.

Föreläsningar om det äldre odlingslandskapet samt slättergille och gammaldags mathållning.

Plats: Ödenäs cirka 2 mil söder om Alingsås. Tid: 18-21 juli 1996.

Kursledning: Karin Axelsson, Alingsås, Åke Carlsson, Siene, Kersti Ingeborn och Ewald Johnsson, Ödenäs och Ingemar Zachrisson, Hemsjö.

Medverkande: Författarna Gunnar Arnborg och Stefan Edman. fotografen Tore Hagman samt 7-8 utomordentliga instruktörer och lika många slipstenar.

Kursavgift: 1200 SEK inklusive mat och logi (tillägg för privatrum 90:-/natt).

Föreläggning: Efter önskemål; tält, husvagn, hölada, privatrum.

Anmälan: Skriftligt, senast 15 maj till:

Lien och slåtterängen
Ewald Johnsson
Ödenäs 4619 Mellomgården
S-441 95 ALINGSÅS

Telefon: 0322-531 39

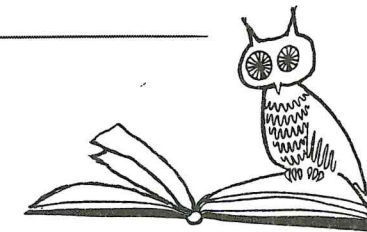
NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP

ÖDENÄS HEMBYGDSFÖRENING

NATURSKYDDSFÖRENINGEN ALINGSÅSKRETSEN

Litteratur om kulturlandskap V

Vi försöker förnya oss en smula. Vi försöker förenkla samtidigt som vi är tydliga nog för att de som vill ska kunna få fatt boken. Vi tar dessutom böckerna på danska, norska och svenska var för sig, i alfabetisk ordning. Fortfarande vill vi ha hjälp med uppgifter om böcker som behandlar nordiska kulturlandskap.

De kan vara svåra att hitta ibland. "Interessant er iøvrigt hvor bøger om kulturlandskap står i den danske systematisering - den mest oplagte bog - På opdagelse i kulturlandskapet - står under Bygningskultur!" skriver en dansk rapportør.

Agriculture in Denmark.
(Copenhagen) 1994.

Amterne i naturen.
Utgivet af amterne i Danmark. 1994.

Bare træer.
Red Frederik Stjernfelt. 1994.

Biologisk mangfoldighed i Danmark
- status og strategi.
Red Christian Prip og Peter Wind. 1995.

Braklægning.
1994.

Bruk heden, så den bevares.
Steen Søgård. 1995.

Dansk skovbrug 1710-33.
Bo Fritzbøger. 1994.

Den danske revolution 1500-1800.
Torgild Kjærgaard. 1994.

Den internationale udvikling og dansk landbrug.
Red Jørgen Dejgård Jensen. 1994.

Den nye økologiske orden.
Luc Ferry. 1995.

Det sønderjyske landbrugs historie 1830-1993.
Hans Schultz Hansen. 1995.

EU's markedsordninger og reformen af den fælles
landbrugspolitik. 1995.

Forskning i økologisk jordbrug 1988-1993.
1994.

Hedens hemmeligheder.
Peter Henningsen. 1995.

Hegn. Eiler Worsøe. 1995.

Herregårdsliv i 1990'erne.
Peter Bavnshøj og Kirsten Eriknaer. 1995.

Jord og mennesker på Viborgegnen.
Birgit Løgstrup. 1994.

Jorden i Frederiksborg Amt.
Nils Karl Sørensen. 1994.

Kontinuitet og vækst.
Bo Johansen. 1994.

Kulturskoven.
Bo Fritzbøger. 1994.

Landbrugets placering i samfundet.
Henning Otte Hansen. 1995.

Landskabsøkologiske problemer i kystzonen.
Erling Andersen. 1995.

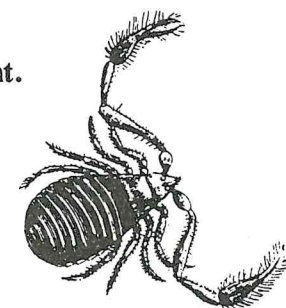
Lantmanden og miljøet.
Torben Bager og Villy Søgaard. 1995.

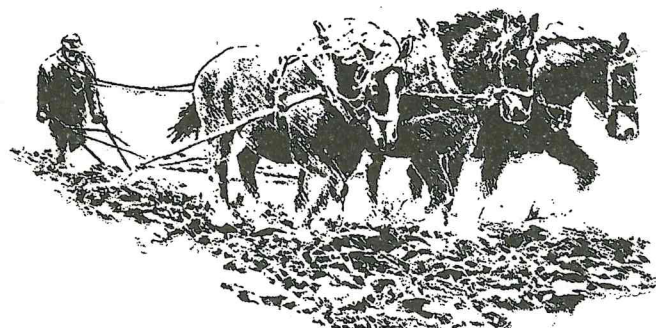
Lidt omfredningsplanlægning.
H H Holden Jensen. 1995.

Marginaljorder og landskabet.
Jesper Brandt og Jørgen Primdahl. 1995.

Naturen som argument.
Red Søren Baggesen, Thomas Møller Kristensen,
Ide Hejlskov Larsen. 1995.

Naturforvaltning.
Udarbejdet af Naturforvaltningskontoret,
Skov- og Naturstyrelsen. 1994.

Ploughing implements and tillage practices in Denmark from the viking period to about 1800.
Grith Lerche. 1995.

På opdagelse i kulturlandskabet.
Red Vivian Etting. 1995.

Skovrejsning i Sønderjylland.
Carsten Porskrog Rasmussen. 1995.

Strategi for bæredygtig skovdrift.
Red Skovpolitisk kontor,
Skov- og Naturstyrelsen. 1994.

Strategier for dansk naturbevarelse.
Naturfredningsrådet under Miljø- og
Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. 1995.

Turister på gården.
Red Søren R Wolff. 1995.

Åbne haver i Danmark. 1995.

Barlind og kristtorn i Vest-Norge.
Rapport, 1992.

Barlind og kristtorn i Øst-Norge.
Rapport, 1991.

Barn i natur. 1993.

Biologisk mangfold i Norge. En landstudie.
Rapport, 1992.

Biologisk mangfold og forvaltning i kystsonen.
Seminarreferat, 1995.

Flerbrukshensyn i skogsbruksplanen.
Rapport, 1987.

Forvaltning av naturvernområder i Norge.
Rapport, 1987.

Har du tap av husdyr som skyldes fredet rovvilt?
Erstatningsregler mm. 1993.

Miljøforbedringer langs vassdrag i tettbygde strøk.
Håndbok, 1992.

Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap.
Resultater og hva nå? 1995.

Naturinformasjonssentra - Retningslinjer og strategi.
Notat, 1989.

Naturvernområder i Norge 1911-1994.
Rapport, 1995.

Uteinformasjon i naturvern-, friluftslivs- og kulturminneområder. Håndbok, 1991.

Veg og natur.
Håndbok, 1994.

Veg og strandsoner.
Håndbok, 1994.

Verdifulle kulturlandskap i Norge.
Mer enn bare landskap!
Rapport, 1994.

Viktig å ta vare på i byenes grønne områder.
Innblikk, 1995.

Aktionsplan för bevarande av den biologiska mångfalden inom odlingslandskapet och rennäring-en.
Jordbruksverket, 1995.

Aktionsplan för biologisk mångfald.
Naturvårdsverket, 1995.

Att bygga på kultur: exempel från Jämtland och Härjedalen.
Byggforskningsrådet, 1993.

Bevara biologisk mångfald: sammanfattning av Naturvårdsverkets aktionsplan för biologisk mångfald.
Naturvårdsverket 1995.

Bondeminnen.
Red. Anders Perlinge, Nordiska museet, 1996.

Bonden i dikt och verklighet.
Red. Bo Larsson, Nordiska museet, 1993.

Bondens självbild och natursyn.
Red. Bo Larsson, Nordiska museet, 1994.

Det svenska jordbrukslandskapet inför 2000-talet.
Red. Janken Myrdal & Ulf Sporrang.
Nordiska museet, 1993.

Finnskogens landskap och människor under fyra sekler.
Gabriel Bladh. Göteborgs universitet, 1995.

Florarna. Stormyr i uppländsk bruksbygd.
Jörgen Sjöström, Ord & Form, 1994 (?).

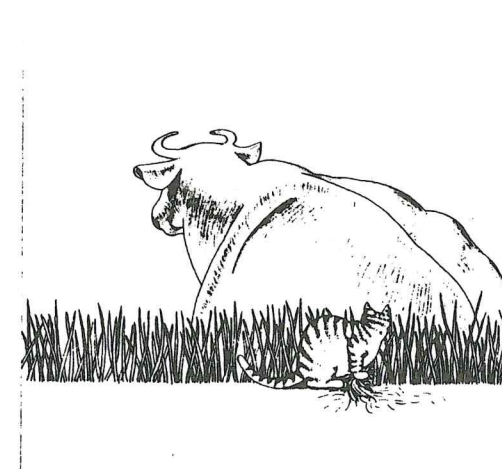
Får
Erik Sjödin, Karl-Erik Hammarberg, Sten Sundås.
Aktualiserad upplaga, 1994.

Gården och allemansrätten.
Fredrik Bonde & Tom Teljer, LRF, 1994.

Gärsgår'n i vårt landskap. Hantverk, historia, handledning.
Sten Hågander. Utbildningsgruppen 1995.

Höns och andra fjäderfän.
Kristina Odén. 1994.

VIDEO
Gamla ekar
- kulturminnen och hemvist för 1000-tals arter
Åke Carlsson & Stefan Quinth, Camera Q 1996.

I huvet på en katt.
Anthony Taber, Ordfront 1981.

Jordgubbar med mjölk. Om bönder och odlingslandskap.
Sune Jonsson. 1994.

Lillolastugan. Ett år på en värmäländsk bondgård.
Bo Larsson. Nordiska museet, 1996.

Linnés trädgårdar.
Bertil K. Johansson, 1995.

Majros - om svenska kor i våra hjärtan.
Andreas Alskog, Magnus Berg, 1995.

Statens jordbrukspolitik under 200 år.
Red. Janken Myrdal. Nordiska museet, 1991.

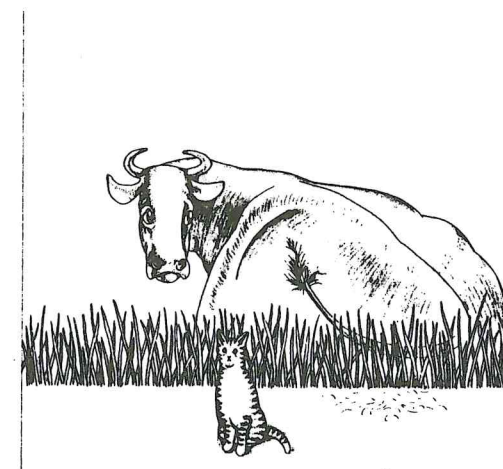
Svenska lantraser.
Håkan Hallander. Blå Ankan, nytryck 1994.

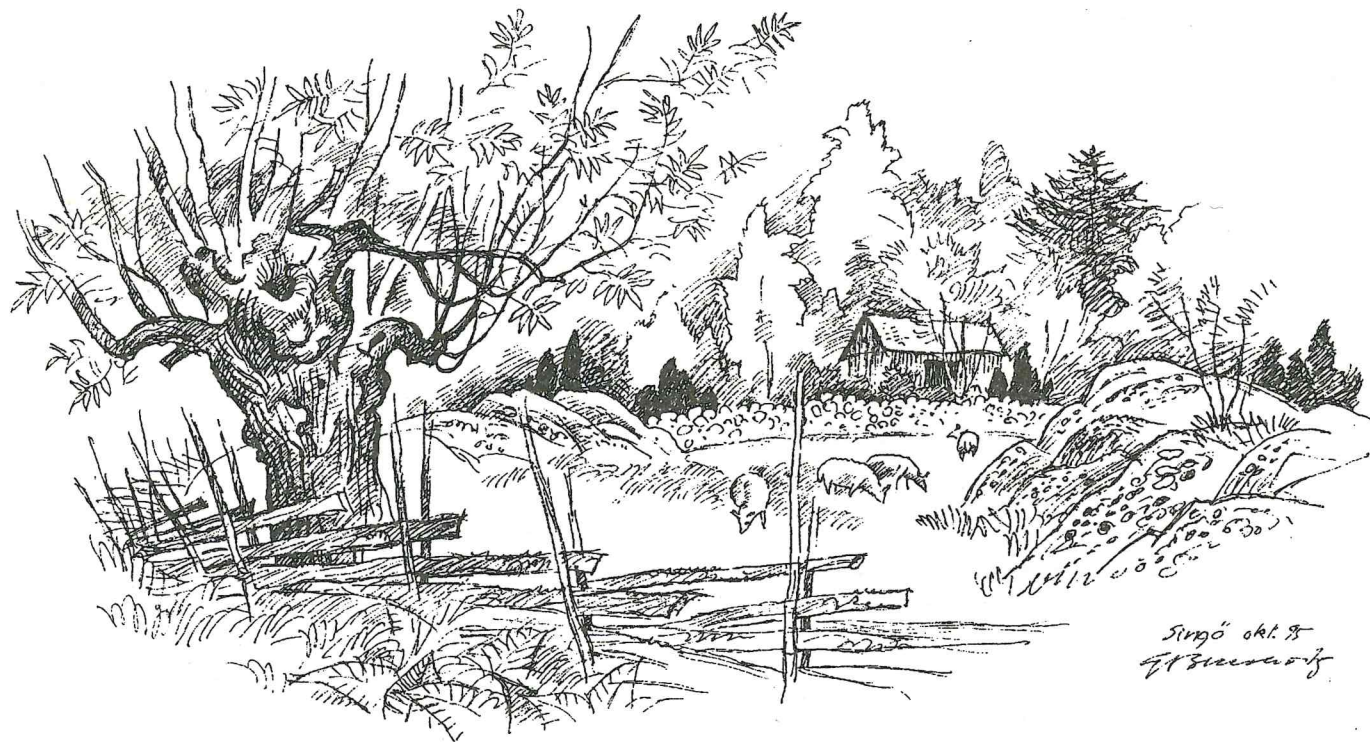
Svedjebruk och röjningsbränning i Norden.
Red. Bo Larsson, Nordiska museet, 1995.

Svenska husdjur från medeltid till våra dagar.
Red. Janken Myrdal & Sabine Sten. Nordiska museet 1994.

Vårt behov av grönska: några aktuella miljöpsykologiska forskningsresultat.
Maria Nordström. Byggforskningsrådet, 1994.

Äganderätten i lanthuset historia.
red Mats Widgren. Nordiska museet, 1996.

Gunnar Brusewitz: Svenska hagar inte EU-anpassade!

Tidningarnas Telegrambyrå har gått ut med ett meddelande om att våra steniga svenska hagar inte är EU-anpassade, konstaterar Gunnar Brusewitz i Svenska Dagbladet hösten 1996.

"Skärgårdarnas hagar präglas av klipporna som stigit ur havet efter istidens press, med saftigt gräs i skrevorna och orkidéängar i de bördiga svackorna. Det är en egenartad terräng och kulturmark, okänd på andra håll i Europa. De får vara hur folkvisevackra och Evert Taube-poetiska som helst men de fyller inte EU:s krav på en standardhage.

Svenska skärgårdsbönder, som hoppas på bidrag för sin vård av hagar, har otur. De råkar leva i en natur som inte är godkänd i Bryssel. EU:s miljöstöd för beteshagar med stor biologisk mångfald bygger på att de måste domineras av gräs, som de gör i anständiga kulturbygder nere på kontinenten.

I den uppländska skärgården lyfter granithällarna sina skrovliga pucklar överallt i beteshagarna, vaktade av vindtuktade enbuskar och snår av nypon och björnbär. EU vill ha "grässvål" i det man kallar hagar och struntar blankt i att Roslagen råkar ha andra förutsärrningar. Lägsta ersättningsgränsen går vid 75 procents grässvål och för att få högsta bidrag krävs 90 procents grässvål - jag vill se den "ohyfsade hage" som klarar det kravet!

Svenska naturvårdare tycker att EU:s regler borde anpassas till svenska förhållanden, men Jordbruksverket vet naturligtvis bäst och prisar det system som regleras i Bryssel. Då blir det ordning och reda och

inga småskurna anpassningar till geografiska egenheter långt borta i östra Sverige. Tidigare fanns det lokala skillnader som kunde vara "stötande", framhåller man från Jordbruksverket. Nu får vi ett fastare regelverk och en annan juridisk struktur än vid tidigare civilrättsliga avtal, försäkrar en representant på verkets miljöenhet entusiastiskt.

De "ohyfsade" och steniga strindbergiska hagarna får tills vidare leva på nåder så länge skärgårdsbönderna håller ut och trots att Jordbruksverkets experter anser att svenska hagar bör se ut som hagar i Provence och Hampshire. Med mesta möjliga grässvål.

Och framtiden? Ja, när de sista bofasta skärgårdsborna drivits bort med hjälp av drakoniska skattetillägg för "havsutsikt" och allmänt snål jordbrukspolitik, så återstår antagligen bara att plantera igen hagarna med gran.

Man får hoppas att Skärgårdsstiftelsen vid det laget hunnit rädda vad som räddas kan av ett unikt stycke odlingsmark i världens vackraste skärgård."

Jordbruksverket: Olyckligt EU-stöd

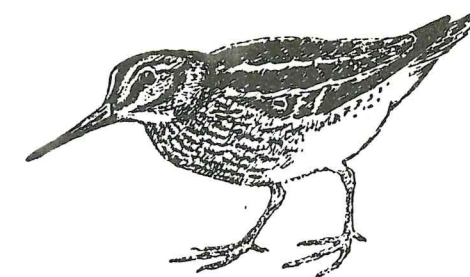
Tidningen LAND (3,1996) berättar om EU-stödet till våtmark på åkermark. Stödet är till för anläggning och återställande av våtmarker och småvatten på åkermark. Området ska omfatta minst 2000 m². Bidraget gäller i 20 år. Under de första fem åren är stödbeloppet 4800 kr/ha. Därefter 2500 kronor.

Till skillnad från de våtmarker som anlades med stöd av det gamla omställningsprogrammet får inte området användas för bete under sommaren. Markägare tycker att betesförbudet är motsägelsefullt från miljösynpunkt. -De första åren fungerar småvatten bra, men sedan kommer igenväxningen. Att klara detta med slätter är inte lätt, men för de nya vattnen ges tydligen inga alternativ.

Gunnar Rosqvist på Jordbruksverkets miljöenhet delar kritiken.

"Motivet för EU:s stöd är att man vill få bort marken ur jordbruksproduktionen. Det är i det ljuset man ska se förbudet mot betning. Men från naturvårdssynpunkt är det olyckligt, och därför hoppas jag att man på sikt kan komma fram till en annan ordning.

Inledningsvis skapas här fina andvatten. Men långsiktigt krävs ett intensivt bete och mycket betestramp i och runt våtmarken för att skapa och bibehålla en värdefull naturmiljö. Dvärgbeckasinen är ett exempel på en vadare som är beroende av betesdjurens tramp", säger han.

Dvärgbeckasin

Anna Lindh: En skam!

Sveriges miljöminister Anna Lindh har skrivit en krönika i Naturvårdsverkets tidning Miljöaktuellt (1, 1996). Den handlar om Sveriges första år i EU. Vi citerar hennes avslutning.

"EU:s jordbrukspolitik (CAP) är en skam. Miljarder av skattebetalarnas pengar går till ett miljöfarligt intensivjordbruk. Sverige vill reformera CAP i miljövänlig riktning. Det är också en förutsättning för utvidgningen österut.

Jag är optimist. Om vi vågar sticka ut hakan och har väl underbyggda förslag kan vi påverka EU. Vi har lång erfarenhet av miljöpolitik och mycket att vara stolta över. Det ska vi utnyttja!"

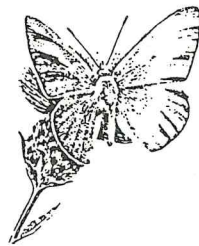
Från vännen Åke Carlsson har LOMMEN fått den fantastiska bilden på en norsk äng med träd för lövskörd.

Vårsolen har smält undan snötäcket just så mycket att den grafiska effekten är maximal. Som odlingsdokument är marken enastående.

Vyn är från trakterna mellan Norheimsund och Steinsdal och bilden finns i Heinrich Fr. Wiepkings bok Umgang mit Bäumen som kom 1963.

GUNILLA ÖQUIST *Trädgårdsturism*

I England och världen är "Den engelska trädgården" ett begrepp. Där finns ett hundratal visningsträdgårdar och tretusen privata besöksträdgårdar. Blomstermässorna avlöser varandra och varje by med självaktning arrangerar växttävlingar. Både män och kvinnor är intresserade av blommor, buskar och träd av alla de slag. Inneblommor och uteblommor. Trädgårdsanläggningar och parkanläggningar. De öppna slotten visar väldoftande örtagårdar, välansade trädgårdar och sköna parker för allmänheten för att t ex kunna finansiera renovering av byggnader och för att hålla igång verksamheten. Trädgårdsintresserade från hela världen sammanstrålar i Englands trädgårdar. Svensk trädgårdsturism är däremot påtagligt eftersatt och själva ordet tidigare inte ens använt.

Trädgårdsmedvetenhet

Vi hade fler tyska turister än någonsin sommaren 1995. Engelsmän såg vi inte lika många av. Engelsmännen kanske skulle kunna inspireras att besöka Sverige om de visste något om våra vackra trädgårdsanläggningar. Känner de till vad vi har att erbjuda i denna genre? De svenska turisterna - är de medvetna om alla vackra trädgårdar runt om i landet?

Maria Flink, som skrivit boken "Tusen år i trädgården" välsignar vårt tidigare ointresse för de gamla trädgårdarna. Därmed finns många av de gamla nyttoväxterna bevarade och trädgårdar kan med ganska enkla medel rekonstrueras och restaureras. Nu vaknar intresset för allmogeträdgården. Det visar bland annat Kristianstads Länsmuseum, som hade en besöksvärd utställning därom under sommaren. Den rönt en hel del intresse med många besökare i alla åldrar. I England, där trädgårdskulturen medverkat till att gemene man kontinuerligt grävt upp och planterat om sina trädgårdar, finns inte många gamla trädgårdsväxter kvar. Med allmogeträdgårdar kan vi kanske locka hit engelsmännen.

Tyskland och Frankrike är föregångare beträffande ekologisk odling medan England inte odlar begreppet. Kan vi plantera intresse via trädgårdsturismen?

Besöksfrekvensen i botaniska trädgårdar har ökat stadigt och medelåldern på besökarna kryper lika stadigt neråt. En spekulationsanalys ger vid handen att intresset för trädgård och odling förefaller vara ökande. Vi får sannolikt tillskriva de dåliga tiderna en anledning. Ett långt viktigare skäl är emellertid

konsumenternas växande krav på ekologiskt odlade produkter samt människors uttalade behov av att själva åstadkomma grödor både för förtäring och för att smycka sin närmiljö. Att gräva i jorden och odla grönt är en gammal kulturgärning, som alltid är tidsenlig, förhoppningsvis snart lika vanlig som under självhushållningens tidsepok.

Trädgårdslycka och trädgårdsturism

Trädgårdslycka... "Våra ord..." Elias Wessén: lycka, täppa, inhägnad.

Trädgårdsturism... Nytt ord. Registrerat hos Språknämnden i september 1995.

Projekt Trädgårdsturism är ett initiativ av Tingsryds kommun och det bedrivs i Hushållningssällskapets regi. Projektet, där jag är projektledare, har flera delar. Demonstrationsträdgården Kurrebo med dess tusen olika växter som centrum skall profileras som en prunkande, nyttig och vacker plats på jorden. Odlarriket runt Urshult i Tingsryd har odlingar med tonvikt på äpple och plommon. En viktig del är därför att framför allt kvinnorna skall finna sin utkomst i förädling och produktutveckling av bygdens råvaror. Detta skall förenas med den turistström, som förutses öka framgent.

Vi uppmuntrar till försköning av offentliga planteringar, privatträdgårdar och de lokala företagens entréer så att turisterna njuter av synen, berättar för sina vänner om upplevelsen och återvänder för nya intryck. Skulle kunna bli en trevlig tävling.

Hur skall vi nu lansera begreppet "Trädgårdsturism"? Till att börja med skall vi uppmuntra amatördrodlarna i vårt eget land att resa runt och titta och lära av alla vackra befintliga anläggningar. Många trädgårdsföreningar arrangerar redan idag besöksresor hos varandra och trädgårdslyckan är då påtaglig. Tulpanresor till Holland på våren, trädgårdsresor till England under sommaren och ljungresor till Skottland på hösten i all ära, men varför har vi inte ett svenskt trädgårdsbegrepp?

Trädgårdsturism är härmed myntat.

Uppslukad av blommor

Min mormor var blomfantast och Du kan föreställa Dig hur hon på genuin Åhusskånska sa "Neu skaa jao out i lykkan eou leyka". Mormor fotograferades varje sommar med sina prunkande liljor i Kristianstadsbladet. Min Farfars Far anlade en omtalad park i Lidköping - nu förfallen tyvärr. Jag har mer att brås på. Min Farmor fick flera odlarmedaljer för sina gröna fingrar av botaniska sällskapet Lindbergska

fonden i min födelsestad Göteborg. Min farfar fick slaganfall i Botaniska - han var en genuin plantälskare med spikraka mycket rensade rabatter. Min Pappa har vid 88 års ålder en trädgård i absolut tipptoppskick. Min faster hade på sin tid kvarterets vackraste trädgård i Änggården. Min syster har definitivt gröna fingrar och själv är jag alltså helt uppslukad av blommor och dess skötsel. Men amatör och har inte så mycket att lära ut i den vägen till andra blomsterälskare. För vad som verkligen gått upp för mig under detta projekt, det är att människor är oerhört kunniga och intresserade av växter.

Vill någon ha kontakt med projekt Trädgårdsturism?

Gunilla Öqvist har adress Björnö Slott, S-380 31 LÄCKEBY.

Telefon 0480-666 10. Fax 0480-661 81.

Trädgårdslycka kan ta sig många former.

Natur och Trädgård heter ett trivsamt trädgårdsmagasin för amatördrodlare. Från nr 1, 1995 är Birgitta Geites teckning av den festliga ärtkojan hämtad. Prenumeration kostar i Sverige 220 SKR, i Norge 250 NKR och i Finland 175 FMK.

Adress: Box 47, S-616 21 ÅBY, tel 011-64150.

Peipussjön övervakas

Under förbundets Estlandsexkursion hann deltagarna med en uppskattad morgonpromenad längs bygatan i en praktfull och välbevarad radby på den estniska sidan av Peipus, som är gränssjö mellan Estland och Ryssland.

Som en hälsning återger LOMMEN en notis ur ett nyhetsbrev från Naturvårdsverket, som berättar att Lennart Olsson vid länsstyrelsen i Älvsborgs län utrett den framtida miljöövervakningen i sjön. Bland annat har politiska problem gjort att övervakningen inte fungerat de senaste åren.

Lennart föreslår att Sverige ska medverka till upprättande av en miljöövervakning delvis baserad på erfarenheterna från Väner. Finansieringsfrågorna diskuteras. Ett bilateralt avtal om Peipussjön förväntas mellan Estland och Ryssland.

Gröna Konsum

Konsum i Sverige har 460 gröna butiker. De har 150 miljoner besök om året och omsätter 12 miljarder kronor. Strategin är att ha närbutiker med flera köp varje vecka. Genom en aktiv planering söker Gröna Konsum vara det miljömässigt och totalekonomiskt bästa alternativet.

Verksamheten har studerats från produktkedjans början till dess slut. Man har försökt se på allt - varuproduktion, lysrör, transporter, kylmedel i frysdiskar, emballage... Resultatet ska användas för att starta en diskussion som ska driva miljöfrågorna mot en lösning.

Man har relaterat till utvecklingen från seklets början ("då man hade en relation till bonden och visste varifrån ägget kom") till idag. Man har gått från mångsidighet till specialisering och fått en bild av hur verksamhetens miljöbelastning förändrats. Energimässigt är dagens jordbruk en gigantisk förlustverksamhet. Billig olja gör att vi sätter in tio gånger mer energi i systemet än vi får ut.

Transporter framhålls i dagligt tal som stora energislukare, men studien visar att lika stor del, 20% av hela livsmedelskedjan, står framställningen av konstgödsel för. Studien gör inte anspråk på total vetenskaplighet, den är gjord som en kartläggning nödvändig för att kunna orientera sig och hitta en möjlig väg mot målet. Frågan måste också göras tydlig på ett sådant sätt att företagets kunder kan förstå dess värde.

Gröna Konsum står för 10% av marknaden och anser att de måste göra något.

ULF E ULLRING

Ivaretagelse av kulturlandskap og styrking av biologisk mangfold på bruksnivå

Utpøving av en tiltaksmodell på et utvalgt antall gårder

Det er flere grunner for at innsatsen på områdene kulturlandskap og biologisk mangfold nå bør settes inn på bruksnivå. Etter flere år med økende informasjonsmengde og muligheter for offentlige tilskudd, er det behov for muligheter til nærmere oppfølging av det enkelte bruket. Gjennomføring og oppfølging av tiltak begrenses i stor grad av manglende kunnskap hos den enkelte bruker både om økologiske forhold og tiltaksmuligheter og -begrensninger. Det betyr i praksis at mange gårdbrukere synes at all informasjon er interessant og nødvendig, men ser ikke mulighetene for seg og sin gård, og unnlater derfor å søke om kulturlandskapsmidler som de kunne ha haft god nytte av også med tanke på å styrke gårdsdriften. Andre brukere søker og får kulturlandskapstilskudd, men klarer kanskje ikke å integrere tiltakene i den økonomiske driftsplanen framover, med det resultat at tiltakene blir et engangstiltak eller en kortvarig overskuddsaktivitet med begrenset verdi for kulturlandskapsverdier og biologisk mangfold.

Skal nye nasjonale ambisjoner for ivaretagelse av kulturlandskap og biologisk mangfold nås må man også sette praktiske tiltak på bruksnivå. Dette ligger også tydelig i kortene i LDs høringsutkast om ivaretagelse av biologisk mangfold. I tillegg kommer det at den enkelte brukeren gjennom sitt deglige virke kan gjøre langt mer for å ivareta disse verdiene når det springer ut fra ham/henne selv, enn det landbruks- og miljøvernmyndighetene noengang kan få ham/henne til å gjøre gjennom nye lover, regler og økonomiske virkemidler alene.

Problemstillingen er kjent og slett ikke ny. Vi finner den f.eks. igjen i den amerikanske natur- og landbruksforvaltningen allerede før krigen (Leopold 1949) og fra andre europeiske land de siste tiåra, bl.a. Storbritannia (Green 1985). Det er derfor interessant å dra nytte av erfaringer man har gjort i utlandet.

Hvermannsens gård i fokus

Dette prosjektet vil prøve ut en modell for kunnskapsformidling, bevisstgjøring og gjennomføring av tiltak

tilpasset den enkelte gård og gårdbruker. Den praktiske gjennomføringen er i stor grad hentet fra Storbritannia (Tait et al 1988), men det idémessige grunnlaget er hentet fra mange kilder (se litteraturoversikten). Prosjektet er fokusert på "hverdagslandskapet" Hvermannsens gård - og ikke på potensielle "reservater". Det er ment å passe like godt for nyskaping av verdier i kulturlandskapet som å ta vare på det som er. Det er også en forutsetning at tiltakene ikke skal tære på brukets økonomi, men helst styrke driften.

Med prosjekt menes her først og fremst konkrete gårdsprosjekt som kan brukes som eksempler på hvordan ting kan gjøres, samt gi en mulighet til å vurdere effekten av praktisk tiltak. Det settes opp konkrete målsettinger for hver gård - for gårdsdrifta, for arter og landskapselementer. Disse må identifiseres og kriterier for henholdsvis positiv og negativ utvikling settes opp. Det tas utgangspunkt i enkle og kjente sammenhenger i kulturlandskapet. Hver gård er unik og med flere muligheter - det finnes ikke noe fasit for gårdens utvikling. Hvert bruk må følges opp til tiltakene er gjennomført og en tid etterpå, slik at effekten av tiltakene kan vurderes. Rådgivningen må være individuelt rettet men mye av planleggingen og kunnskapsformidlingen bør kunne dekkles gjennom felles kursing, f.eks. i en studiering.

Påvise effekter og evaluere resultater

For et prøveprosjekt som dette bør det legges vekt på å påvise effekter og evaluere resultatene, noe som seinere ikke vil være forvaltningens oppgave. Prosjektet kan også kobles sammen med nærstående forskningsprosjekter for å dekke denne biten.

Hvert gårdsprosjekt skal være brukerstyrt, d.v.s. gårdbrukeren selv identifiserer tiltaksområder og prioriterer tiltak, og skal selv kunne foreta en vurdering av tiltakene. Det er brukernes eget ønske om å gjennomføre tiltak som skal være drivkraften i prosjektet. Den faglige veiledningen skal være bevisstgjørende og gi brukerne nødvendig kunnskap som bakgrunn for sine valg. Tait et al (1988) gir et godt bilde på hvordan dette kan foregå i praksis:

- 1 Kartlegge gården som landskap og sette dette inn i en større økologisk sammenheng.
-Landskapsbeskrivelse, lokale/regionale landskapsøkologiske forhold.
- 2 Kartlegge gårdslandskapets habitater.
-Habitattyper, d.v.s. gårdens naturtyper og naturelementer. Registrering av sjeldenhet, påvirkingsgrad, biologisk mangfold, størrelse o.s.v.
-Beskrive de enkelte habitatene i forhold til fysisk utforming, plante- og dyreliv, landbruksmessig bruk, og andre bruksinteresser.
- 3 Integrere naturvernensyn og landbruksdrift.
-Vurderinger av landskap/habitat, landbruksdriften (driftsplaner), gårdsbrukerens holdninger og verdier, og ytre påvirkninger på gårdsbrukeren.
-Vurdere forhold mellom gårdslandskapet og registreringen av plante- og dyreliv.
-Vurdering av samspillet mellom naturverniltak og økonomisk drift.
- 4 Identifisere mål og begrensninger for gårdsdrift og naturmiljø samlet.
-Faktorer innenfor og utenfor gårdbrukerens kontroll.
-Muligheter til å vedlikeholde, forbedre eller nyskape habitater og landskapselementer.
- 5 Utforske og velge alternativer for gårdsdriften og naturverniltak.
-Sammenknytning av tidligere identifiserte mål og ulike tiltak og driftsalternativ som kan føre fram til målet.

6 Tiltaksplan lages.

-Cost - benefit -analyse av driftsalternativer og naturverniltak, d.v.s. sammenlikne dekningsbidrag.
-Prioriteringsliste for tiltaksmuligheter.
-Endelig drifts- og tiltaksplan.

7 Iverkstelling av planen og overvåkning av endringer.
-Gjenta pkt 1 og 2 regelmessig (f.eks. årlig) etter at tiltakene er sat i verk. For noen tiltak holder det kanskje med et årlig fotografi, kanskje sjeldnere, da det kan ta flere år før enkelte tiltak gir synlige effekter. Endringene vurderes opp mot målsettingene.

-Tiltak kan mislykkes, og må da stoppes, revurderes eller gjøres om.

8 Gjenta den videre planprosessen eller juster den eksisterende planen etter behov.

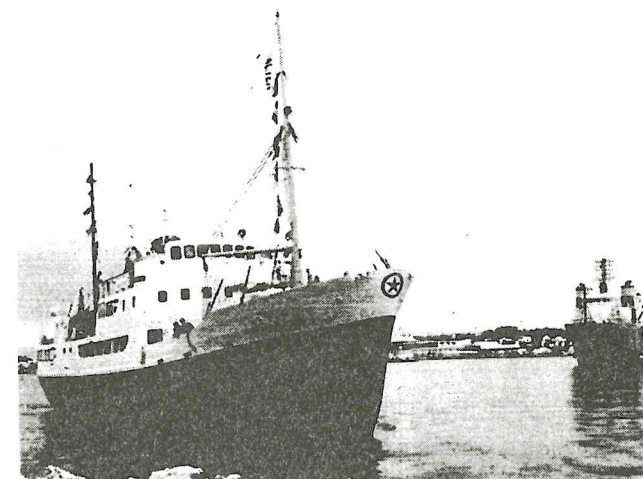
Litteratur:

Emmelin, Lars (red) 1984. Kulturlandskap och samhällsplanering. Tapir.
Emmelin, Lars & Brusewitz, Gunnar 1985. Det föränderliga landskapet. LTs.
Green, Bryn 1985. Countryside conservation. The Resource Management Series 3. Allen & Unwin.
Leopold, Aldo 1949. Land ethic. i A Sand County Almanac. Oxford Univ. p.
Tait, J. Lane, A. & Carr, S. Practical conservation: Site assessment and management planning. The Open University.

Årsmötet 1996 äger rum i Rogaland med Stavanger som utgångspunkt. Tema för den sedvanliga årsmöteskonferensen blir *Forvaltning av kulturlandskap. Det blir en resande konferens med strandhugg på strategiska platser. Rutten är inte definitivt fastställd men ett tvärsnitt av fylket kan påräknas.*

ÅRSMÖTE 19-22 september 1996 Rogaland

Under intressanta exkursioner lär vi känna olika områden i Rogaland där kulturlandskapet förvaltas på olika sätt. Preliminärt börjar vi med Rennesøy, ett nationellt bevarandevärt odlingslandskap där förvaltningsölan utarbetas. På grannön finns Utstein kloster. Kvitsøy, med strandängar och kustbosättningar samt Karmøy med ljunghedar kommer sedan. Fredag drar vi inåt land och ser på silångssystem, lövtäkt, säterbruk och exploatering av naturtillgångar. Årsmötet hålls i Gullinge fjellstue. Lördagen blir lugn med föredrag, diskussioner, besök i ett äldre kustsamhälle, skärgårdskryssning och natthamn i Hjelmeland, känt för fruktodling. Som avslutning - bjuds geologiska sensationer och förhistoriska rekonstruktioner - hissnande fjällvyer och platta Jæren. Mathållningen blir super !!!

Större delen av resorna under jubileumsmötet - NFFK fyller tio år under arrangemangen - sker med båt. Salten, ett "K-märke" skepp från Hurtigruten, anlitas. Byggt 1953, sexcylindrig Atlas Polar, marschfart 14,5 knop, 60 bäddar, plus några extra. Medlemspris för konferens, mat & logi: ca 2,500:- NKR. Ring Geir Sør-Reime, (+47) 51 516858 och förboka.

BIRGITTA ROECK HANSEN

Marginalbygd i norra Dalsland - odlingslandskap i en avfolkningsregion

Håbol socken i norra Dalsland var ett av de områden i Sverige som drabbades hårdast av emigrationen under perioden 1860-1920. Detta är väl känt. Däremot är kulturlandskapet och dess utveckling i området något relativt okänt. Norra Dalsland är idag en avfolkningsbygd. Antalet förvärvsarbetande minskar, mest inom jord- och skogsbruket. Det är en klar marginalbygd som vi uppfattar det. Men vad är egentligen en marginalbygd i ett historiskt perspektiv?

Marginella odlingsbygder

Marginella odlingsbygder kan allmänt karaktäriseras enligt följande:

- 1 De är områden med begränsade naturresurser, dvs begränsade odlings- och försörjningsmöjligheter.
- 2 De är sent koloniserade.
- 3 De har gles befolkning.
- 4 De är i hög grad känsliga för variationer i t ex klimat och konjunkturer. Förändrade förutsättningar ger ofta kraftiga utslag i befolkningsutvecklingen.
- 5 De kräver en diversifierad ekonomi.
- 6 I fallet Dalsland tillkommer också att det rör sig om en gränsbygd där de politiska förhållandena i ett historiskt perspektiv varit instabila.

I denna typ av områden, där naturen satt snäva gränser för jordbruket, har det funnits små möjligheter att förändra markanvändningen i mer rationell riktning. Detta har lett till att ålderdomliga drag kunnat leva kvar, med stor betydelse för landskapsbilden och den biologiska mångfalden. Sådana områden utgör idag ofta vetenskapligt värdefulla agrarlandskap. De är starkt hotade av nedläggning. Kunskapen om de marginella odlingsbygderna framstår som särskilt viktig idag med en i hög grad instabil jordbrukspolitik.

Professor Ulf Sporrang, vid kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet, har gjort en kartläggning av hotade odlingslandskap. Det rör sig ofta om områden i övergångsbygder, dvs områden som ligger mellan slättbygd och skogsområden. Denna bild stämmer överens med resultaten från en undersökning gjord vid Sveriges Lantbruksuniversitet (Jonasson 1993). Det gäller både prognoser och utfall av nedläggningsberäkningar. Konsekvenserna för landskapsvärdena kan komma att bli förödande inom stora områden.

Håbol socken

Som ett exempel på ett nedläggningshotat landskap med stora vetenskapliga och upplevelsemässiga värden har jag valt att presentera en del av Håbol socken.

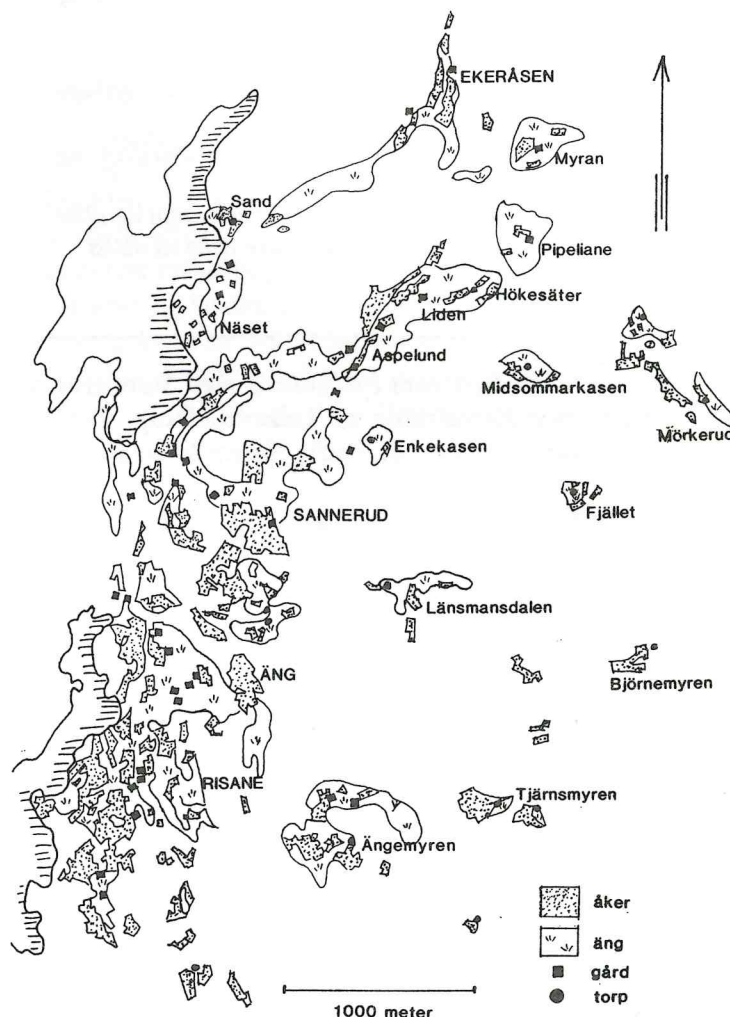

Fig 2. Bebyggelse och odlingsmark i N Håbol sn enligt häradskartan för N Vedbo härad 1894.

Byarna i dalgången söder om Sandsjön (fig 2) finns belagda sedan 1500-talet. Av äldre bebyggelse-spår finns en del från stenålder. Söderut i socknen finns några små gravfält från yngre järnålder. Den huvudsakliga kolonisationen i det område vi ska titta på skedde tidigast från medeltiden. Mellan 1810 och 1860 inträffade en kraftig befolkningsökning. I hela häradet (Vedbo) ökade befolkningen med 102% och ökningen tog sig uttryck i hemmansklyvning och tillkomsten av ett stort antal torp och backstugor.

Åkerbruket var småskaligt och ålderdomligt, till och med efterblivet enligt samtida rapporter. Odlingssystemet var ensäde eller träda vart sjunde eller åttonde år. Åkrarna var små, i medeltal 1,2 ha. Havreodlingen dominerade och gick på export som fodersäd till England över Uddevalla. Odlingsutrymmet var begränsat och torp och andra sekundära enheter odlade upp allt sämre jordar. Uppodlingen gick också ut över ängsmarken och ledde till minskad kreatursstock eftersom fodertillgången minskade.

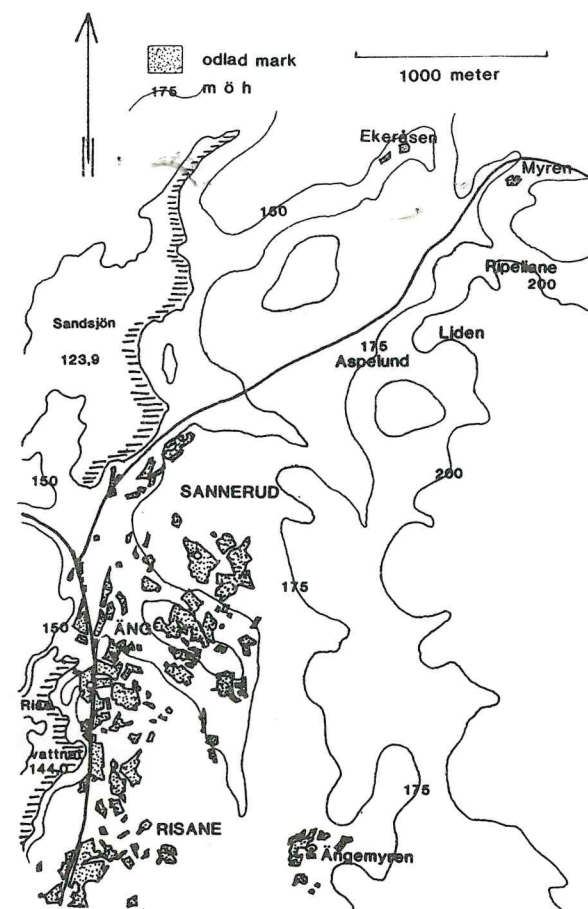

Fig 3. Bebyggelse och odlingsmark i N Håbol sn enligt ekonomiska kartan 10B Og 1964.

Detta ledde i sin tur till att det blev mindre av den gödsel som var nödvändig i ensädesystemet. Samtida rapporter talar om stor fattigdom, trots goda priser för havren.

Men efterfrågan på havre upphör och 1868 blir det också svår missväxt. De utsugna svaga jordarna kan inte försörja den alltför stora befolkningen - avfolkningsperioden börjar och den får dramatiska proportioner. Mellan 1880 och 1927 överges 30 gårdar och 98 torp i socknen. Fram till 1950 minskade befolkningen med 64%, vilket gör Håbol till den värst drabbade socknen i hela landet. Åkerarealen minskade fram till 1944 med 33%.

Häradskartan från 1894 visar bebyggelsens största utbredning (fig 2). Byarna har 6-7 gårdar som ligger utspridda i odlingsmarken. Åkrarna är små och ängsmarkerna är också relativt obetydliga. I skogsmarken öster om dalgången ligger många torp och mindre gårdar med mycket små odlade arealer. I detta kuperade område kunde man odla den steniga moränen eftersom den ligger över högsta kustlinjen (här ca 170 m ö h), där den näringsrika jorden inte svallades bort under istidens slutskede.

Håbol idag

Idag är alla dessa små gårdar borta. Stenrösen och gläntor i skogen visar var man haft sina odlingar men skogsplantering och igenväxning döljer mycket. En och annan husgrund och skorstensstock finns kvar av bebyggelsen. Här och var är spåren tydligare med bärbuskar och syrenhäck, kanske platsen för något av de torp som var bebodda ännu på 1920-talet. Några namn på den moderna ekonomiska kartan visar ännu läget för några av gårdarna (fig 3).

Odlingen är idag koncentrerad till byarna i dalgången. Alla byar från häradskartan finns kvar men med betydligt färre gårdar. Skogsbruket har fått ökad betydelse i ekonomin. Odlingslandskapet har bevarat många äldre drag - det är småskaligt och behagligt med sina slåttermarker, beteshagar och trädbevuxna impediment i åkern. Bygden har krympt, kanske till 1600- eller 1700-talets landskap.

Detta är ett exempel av många på en marginell odlingsbygd som hotar att helt försvinna och med den en viktig källa till kulturlandskapets och bebyggelsens historia. Att ta tillvara den kunskap om det förflutna som ligger i det öppna odlingslandskapet är en viktig uppgift nu och i framtiden.

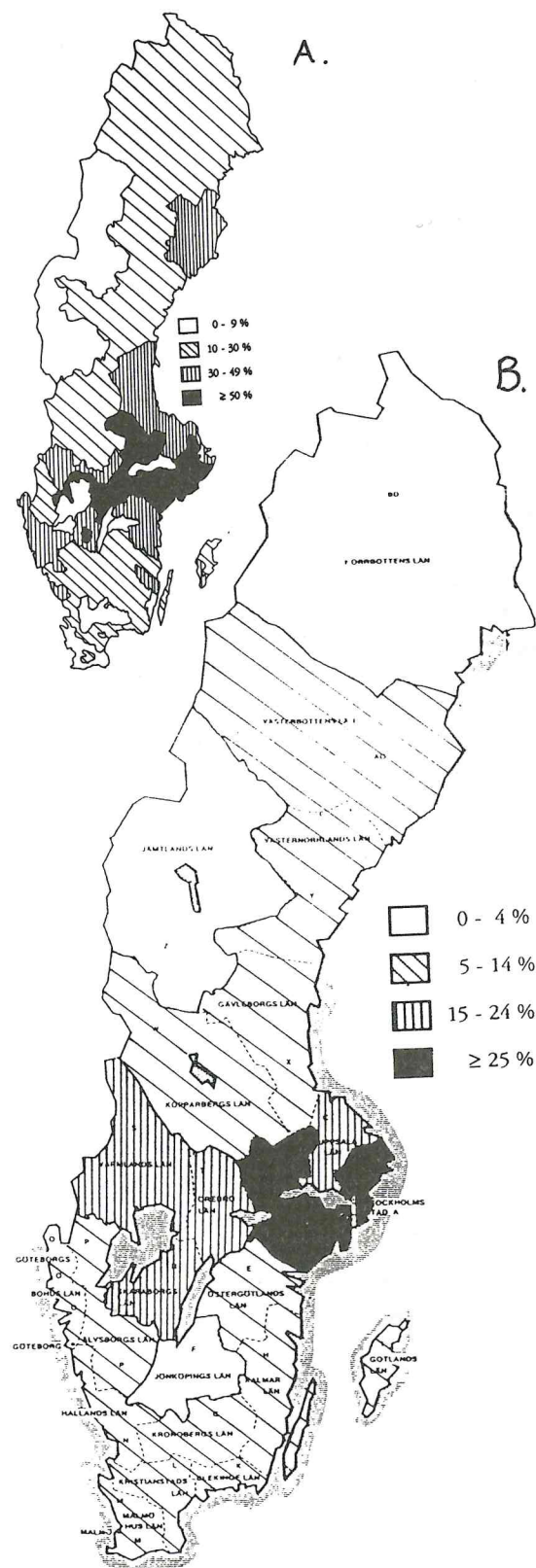

Fig 1. Nedläggning av jordbruksmark som en följd av 1990-års livsmedelspolitik. A: Beräknad nedläggning. B: Andel åkermark anmäld till omställning april 1991, länsvis. (Källa: Jonasson 1993.)

Källor och litteratur

Beskrivning till häradskartan Vedbo, Älvsborgs län 1893. Edestam, A. 1955: Dalslands folkmängd år 1880 och år 1950. Svensk geografisk årsbok 31:1157-198. Elmers, T. 1959: Håbol. En socken på Dal. Uddevalla. Jonasson, L. 1993: Livsmedelspolitikens effekter på framtidens jordbruk och jordbrukslandskap. Det svenska jordbrukslandskapet inför 2000-talet. Nordiska museet.

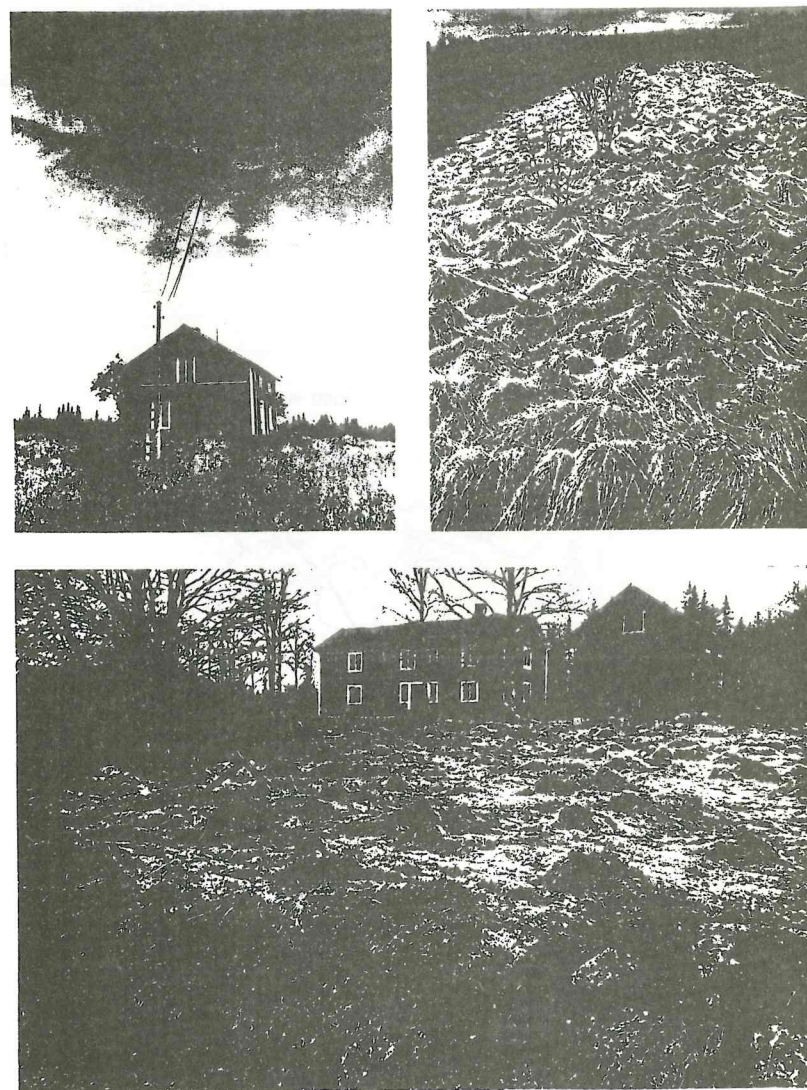

Foto av Sune Jonsson, från RLF-tidningen, 18/1968.

Helsing frå Bø i Telemark

Odd Vevele i Nistås skriver,

"I fleire år hat eg hatt moro av å dyrka ugras i Kjøkkenhagen og å delta på det som i Norge blir kalla "spesielle tiltak i jordbrukets kulturlandskap". Dette tema hadde journalisten tea i Bø Blad også intresse av. Eg syns ho har formidla det så fint at eg ville berre senda kopia som helsing frå Midt-Telemark til LOMMEN."

Odd Vevele underviser på avdelinga for økonomi, miljø og idrettsfag ved Høgskulen i Bø i Telemark og har mange jern i ilden.

-Du må bli med opp for Uvdalsvatnet og skrive om han, seier Odd.

Med bryne og langorv

Den gamle husmannsplassen under Uvdal var grodd igjen da Odd Vevele fekk interesse for han. Marte og Hans Langedal levde her i si tid. Men etter 1967 sto husa tomme fram til Odd og andre han hadde kontakt med, fann ut at her gjekk det an å lage i stand "ein kaffiplass". Christian Ramberg, som eig Uvdal i dag, har vore meir enn positiv til aktiviteten på staden.

I august og september er slåttan det viktigaste på Langedal. Målet er å få til gammaldags eng med dei plantene som ein gong var.

Odd brukar uttrykket frøbank om alle dei frøsortane som ligg der frå gammalt av, men som ikkje har utviklingssansar lenger når skog og buskas tar over.

Kvist og daugras må vekk om ein skal lykkas med å opne "frøbanken". På Langedal skjer ein vekk dei lågaste greinene og fjernar kratt, slik at det blir leveleg for flest muleg plantesortar av dei som ein gong treivst her.

Kaffiplassen

Rundt et steinbord sår benka med plass nok til mange, kaffiplassen, hjartet på Langdal.

Fagfolket i følget vårt snakkar seg imellom om det å gjenerobre kulturlandskapet som om dei er arkeologar som held på med ei utgraving. Dei ønskjer å få fram atter gamle steingjerde, stigar og tråkk, og ikkje minst blomsterengene.

-Planter som var vanlege før, blir borte, seier Odd. Gamle folk hugsar fargeflekkane i kornåkrane av kornblomster og valmue. For dei unge har ein slik fargerik røyndom aldri eksistert.

I samband med utvikling av gardsturisme - ikkje minst i Bø - er villengfrø og stell av eng viktige faktorar.

Ei lilla sky av klinte

I hagen sin på Nistås dyrkar Odd Vevele ugras til hygge og nytte: fordi det er fint og for frøproduksjon. Ugras er eit viktig fagområde for han, på same tid som interessa for ugrasplanene er ein hobby.

Dei fleste av oss kjenner det språklege biletet Bibelen brukar om klinten og kveiten.

Klinten er ein nydeleg, lilla blomster som er svært dekorativ. Valmuen er også blitt sjeldsynt i Noreg. Klubbvalmuen står ikkje ein gong på kartet over eksisterande arter. Saman med anna ugras kom ho med kornet da menneska byrja kornproduksjonen sin, og er blitt borte med nye dyrkingsmetodar.

Treng varme og god tid

Plantene det er snakk om her er varmekjære og treng god tid fram til modning. Skandinavia er yttergrensa deira nordover.

Ugraset er langt på veg ute av åkrane i dag. Matprodusentane gleder seg over det. Men kor blir det av klinten når han blir skilt frå kveiten som Bibelen seier?

tea

SOLEN SKINER
LANDET ÅR VACKERT
FRIHETEN VILL
GRIPA DIG

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP

Styrelsen presenteras

LOMMEN inledde i förra numret en presentation av styrelsen. Då fick vi lära känna Maria Nyman-Nilsson och Gunvor Gustafson, båda nyvalda vid årsmötet i Ekenäs 1995. Här fortsätter presentationen med självporträtt av Liisa Eerikäinen, Per Grau Møller och Geir Sør Reime.

Liisa Eerikäinen

Jag blev vald på årsmötet 1995 att efterträda Carl-Adam Hæggström som styrelsemedlem och kontaktperson i Finland.

Jag bor i Helsingfors tillsammans med en ålänning - rättsvetenskapare och professor i juridik - Lars D Eriksson. Själv är jag konsthistoriker, närmare sagt byggnadsforskare, men jag har också studerat etnologi och arkeologi.

Sedan studietiden har jag jobbat på Museiverkets byggnadshistoriska avdelning. Jag började med att arbeta på Olofsborg, ett senmedeltida slott i Östra-Finland, nära min hembygd.

Sedan Olofsborgs restaurering blev färdig år 1975 har jag varit med i allt möjligt, från kyrkorestaureringar och utgrävningar till inventeringar och kulturmiljöfrågor i planeringen. År 1976 studerade jag ett halvt år restaurering i ICCROM, (International Centre for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property) i Rom. Som medlem i Delegationen för Skärgårdshavets nationalpark blev jag på allvar intresserad av miljöfrågor.

Från år 1980 är min arbetsplats Sveaborg, en 1700-tals svensk-rysk-finsk sjöfästning utanför Helsingfors. Som intendant svarar jag där för forskningen och antikvarisk övervakning av restaureringen. På Sveaborg håller vi nu på med utredningar om fästningens gamla parker och trädgårdar. Det mest intressanta är den s k Piperska parken, en av de första i engelsk stil i Finland.

All min fritid tillbringas jag med vår trädgård och semestrar gör jag i en liten lotsstuga på en holme i den åländska skärgården.

Per Grau Møller

Jeg er 40 år, er gift med Lissy, som er friskole-lærer, og vi har to børn, Tobias på 8 år og Jonatan på 4 år.

Jeg er uddannet som historiker med bifag i middelalderarkæologi. Siden jeg blev færdig i 1984 har jeg været beskæftiget på Odense Universitet, først som stipendiat, nu fastansat som lektor. Jeg har gennem årene beskæftiget mig med undervisning og forskning i kulturlandskapets historie - eller bebyggelseshistorie som vi kalder det. Emnerne har været udskiftningens historie, bebyggelseudviklingen i de sidste 200 år,

marginaljorder, vandløbenes kulturhistorie, højryggede agre m m.

Derudover har jeg varetaget den daglige ledelse af Kartografisk Dokumentationscenter, som med baggrund i en samling af ældre kort (særlig udskiftningskort) giver mulighed for at servicere lokalbefolkningen med kort og samarbejde med myndigheder, der varetager planlægning, d v s Fyns Amt og Skov- og Naturstyrelsen, og som har et behov for et kulturhistorisk indhold i planlægningen. For øjeblikket har vi et samarbejde med Skov- og Naturstyrelsen om Kulturhistorien i planlægningen (jvf beskrivelsen i LOMMEN aug 1995).

Jeg har aktivt deltaget i alle forbundets årsmøder, og har siddet i styrelsen siden 1991 som kasserer.

Geir Sør Reime

Jeg bor i Stavanger som blir utgangspunkt for forbundets årsmøte 1996. Jeg er 42 år, gift og er utdannet som arkeolog med helleristninger som spesialle. Siden 1990 har jeg arbeidet som arkeolog i Rogaland fylkeskommune, fra 1993 som konstituert fylkeskonservator.

Jeg har lenge intressert meg for kulturlandskaps-spørsmålet, og vært med på alle årsmøtene i forbundet siden Åland 1986. I det daglige har jeg ansvar for en rekke store fagfelt, der forvaltning av fylkets nærmere 100 museer tar mye tid. Fornuftig bruk og tilrettelegging av fylkets fornminner og andre kulturminner opptar meg også mye. Arbeidet i forbundet har gitt nye dimensjoner og innfallsvinkler i det løpende forvaltningsarbeidet, og ikke minst har jeg satt stor pris på den store faglige spredningen som medlemmene representerer.

I styret for forbundet har jeg sittet siden 1993.

*Vänta inte för länge med
att kontakta Ulla.
Det kan bli ont om plats!*

Bild: Åke Arenhill i Skånes goda sidor, 1976.

NORDISKT SEMINARIUM

Bevarande av värdefulla kulturlandskap

Nu är det dags igen! Tillsammans med Läns museet i Kristianstad kommer Nordiska förbundet för kulturlandskap att anordna ett nordiskt seminarium. Senast det skedde var hösten 1994 i Julita. Då var ämnet Äldre tiders odling - trädgårdsväxter, gamla grödor och ogräs. Den gången var mottagandet mycket positivt. Seminarierapporten är mycket gedigen och finns färdig i april.

Seminarier denna gång är ämnet Bevarande av värdefulla kulturlandskap. Vi tänker då i första hand på bondens landskap eller de rurala miljöerna - landsbygden. Det finns inom olika länder i Europa olika sätt att värdera landskapet och hantera bevarandefrågorna. I vissa fall ligger Sverige långt framme, t ex vid skötsel av marker med intressant flora och fauna. Andra länder kan ha lyckats bättre med ett helhetsgrepp över bevarandearbetet eller nått större framgång med att engagera flera samhällssektorer i bevarandearbetet.

I Sverige finns flera myndigheter och institutioner som arbetar med frågor som rör kulturlandskapet. Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket och Jordbruksverket är några. Vad som ibland kan uppfattas som problem är att det finns olika sätt att se på hur landskapet skall hanteras och att det också sker ett armete parallellt, vilket ofta är det samma som dubbelarbete. Genom att skapa samsyn kan arbetet göras mer effektivt.

Samsynen kräver att man betraktar landskapet med ett helhetsperspektiv där man tar in både företagsekonomi och natur- och kulturaspekter. På så sätt kan man få till stånd en äkthet i skötseln av det man vill bevara och samtidigt få en helhet i miljön där olika landskapselement som markslag, infrastruktur och bebyggelse kan behålla sin funktion.

För att inte dessa landskap skall bli livlöst museala företeelser måste också en strategi, med olika aktionsplaner, utarbetas för hur minnesmarker skall brukas. I detta arbete bör alla intressenter ha en chans att göra sin stämma hörd: markägarna, brukarna, natur- och kulturmiljövårdarna, såväl som turismnäringen och samhällsplanerarna.

Ett problem med kulturlandskapsområden är att de inte faller inom ramen för en enda samhällssektors ansvars eller insatsområde. Här flätas natur- och kulturmiljövårdens intressen samman med jordbruks- och regionalpolitik. Inte heller bevarandelagstift-

ningen fungerar. Man kan t ex inte bilda nationalparker av de mest exklusiva kulturlandskap om man strikt skall hålla sig till de kriterier som gäller. Kanske är det dags att se över syftet med nationalparker och modifiera lagtexten.

Nordiska Ministerrådet har lämnat förslag på olika referensområden som skall visa de unika och regionala särdrag som finns i Norden. Dessa skall skildra allt från säter- och fäbodsystem i Norge och Sverige till marskland i Danmark. I Skåne uppmärksammas bl a den sällsynta sandstäppen och även det storskaliga godslandskapet tas upp. Länsstyrelsen i Kristianstads län har under senare tid inventerat och studerat dessa områden och kommer aktivt att delta i seminariet. Även läns museet har på olika sätt samlat in kunskap och informerat om markernas särprägel.

Platsen för seminariet är Bollerups lantbruksskola och tidpunkten 12 - 13 juni 1996. I programmet växlar föreläsningar och diskussioner med exkursioner. Den 14 juni ordas en efterexkursion till Hallands Väderö.

En liten utvald skara kommer att få särskild inbjudan. Förbundets medlemmar informeras bara på detta sätt. Mer upplysningar och ett detaljerat program kan fås av Ulla P:son Castefelt på Läns museet, Box 134, S-291 22 KRISTIANSTAD. Tel +46-(0)44-13 52 45. Fax +46-(0)44-21 49 02.